

4. FEJEZET

ROMÁN NEMZETISÉG

Nyelvi gyakorlatok, nyelvtudás, attitűdök, fenntartható kétnyelvűség¹

BORBÉLY ANNA

1. Bevezető

A magyarországi román² nemzetiség alapvető nyelvi sajátossága a Magyarországon beszélt román nyelv és a román–magyar kétnyelvűség. A fejezet célja bemutatni, miként él a közösség ezzel a két nyelvvel, vagyis hogyan használja, mennyire ismeri a nyelveket, hogyan vélekedik róluk, milyen sztereotípiákat kapcsol a két nyelvhez és a kétnyelvűséghez. A fejezetben olvasható ismeretek elsősorban 71 kétnyelvű személy gondolatai alapján lettek kidolgozva. Az ismeretek vázát azok a válaszok adják, amelyeket 70 kétnyelvű válaszolótól nyertünk, 142 kérdést feltéve nekik. Szerep jut a kérdező-terepmunkás gondolatainak is, melyeket az általa feltett kérdésekre kapott válaszokat követően fogalmaz meg. A szociolingvisztika elméleti és módszertani alapjaira épülő feldolgozás, tehát lényegében „A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei” című (NKFP 5/126/2001) csoportos kutatásra épül, amelynek keretében, a jelen kötetben bemutatott hat nemzetiségi közösségben végeztünk összehasonlító, keresztmetszeti kutatást. Ezt egészítik ki az MTA bilaterális pályázatok támogatásával készült konzekutív kutatások eredményei.³ Az NKFP kutatás óta eltelt két évtizedes változásokat egy longitudinális bilingvizmus (a továbbiakban LB)⁴ vizsgálat adataival egészítjük ki (vö. <https://www.youtube.com/watch?v=4ORISEF4aJs>). A fejezet alapkérdése, hogy egy valaha egy nyelvű román közösség tagjai kétnyelvűvé válva melyik utat választják: újra egy nyelvűvé válnak-e, de immár magyar nyelven, avagy stabilizálják a román–magyar kétnyelvűséget? A kétnyelvűség stabilizálása – meglátásom szerint – az egyetlen lehetőség a nemzetiségi nyelv megőrzésére. Ennek a megvalósítása társadalmi, közösségi és szociolingvisztikai körülményektől függ. Az elemzések módszere, hogy

¹ Ezúton is megköszönöm Martyn Emíliának és Vargha Andrásnak a fejezet előző változatához fűzött megjegyzéseit.

² A román és a vlah > oláh népnév eredetéről lásd az internetes forrásokat. „Az oláh szó az 1848–1849-es szabadságharc óta visszaszorulóban van, ugyanis ettől az időtől kezdve a magyarországi románok kívánságára a hivatalos nyelvhasználat a román szóval illeti ezt a népcsoportot” (<https://uesz.nytud.hu/>).

³ Az MTA Nyelvtudományi Intézete, majd a HUN–REN Nyelvtudományi Kutatóközpont (Borbély Anna) és a Román Akadémia „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” (Maria Marin, Iulia Mărgărit, Daniela Răuțu, Carmen Radu és Marinela Bota) együttműködésében tizenegy románok lakta település beszélőivel készültek 1992–2023-ig interjúk (vö. pl. Marin–Mărgărit 2005; Borbély 2016a, 2022a).

⁴ A Longitudinális kutatás a román–magyar kétnyelvűségről (1990–2000–2010–2021) című vizsgálat egy Kétegyházaán készült, négy terepmunkára épülő valóságosidő-vizsgálat (vö. Borbély 2023).

a kétnyelvűséget támogató szociolingvisztikai körülményeket (vö. Borbély 2014: 239–247) szembesítjük a kétnyelvű beszélőktől kapott válaszokkal. Az eredmények bemutatása előtt a román nyelvről, a Magyarországon beszélt román nyelvváltozatról és a közösségről foglalunk össze néhány alapismeretet.

2. A román nyelv

A *román nyelv* (*limba română*)⁵ az indoeurópai nyelvcsaládon belül az újlatin (neolatin) nyelvek keleti csoportjának tagja. Az újlatin nyelvek összehasonlító nyelvtana Herman József szerint „minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy az e nyelvek közös ősenek tekinthető nyelvváltozat – bár még továbbra is latin – érzékelhetően eltér az ún. klasszikus latintól, amely pl. Cicero vagy Vergilius műveiben jelenik meg” (2003: 11). „Az újlatin nyelvek és a latin szerkezete közötti lényeges különbségeket egyszerűen figyelmen kívül hagyva azt is szokás mondani, hogy a latin »fennmaradt« vagy tovább él az újlatin nyelvekben, következésképp a története folyamatos. Figyelembe kell vennünk azonban egy alapvető tény: minden nyelv kommunikációs eszköz, spontán módon tanulható »természetes« környezetében, és a közösség tagjai gyerekkoruk óta használják az élet minden területén; így tehát, amikor megszűnik ily módon működni, amikor már senkinek nem az »anyanyelve«, története véget ér, vagyis más szóval, a nyelv »kihalt«” (Herman 2003: 85). „A román nyelv egy jelentős nagyságú területen, a Duna északi és déli területein alakult ki, a római birodalom Európa dél-keleti terjedésének eredményeképp, amely Kr. e. 229-ben vette kezdetét és három évszázadon át tartott” (Saramandu 2021: 11).⁶

Míg a nyugati újlatin nyelvek (lásd pl. katalán, francia, olasz, portugál, rétoromán, spanyol) latin eredetű szavai középkori latin szövegekben jelennek meg, addig a legrégebbi román szavak szintén idegen nyelvű, de ószláv szövegekben: *abia* (’alig’, kb. 863–867), *cumătră* (’asszonyság’, kb. 869–885), *agust* (’augusztus’, 946) (Sala 2001: 69, 157). Egyes nyelvészek a keleti újlatin nyelveket, a románt, az arománt, a meglenorománt és az istrorománt önálló nyelveknek tekintik. Mások szerint – és ez a legelterjedtebb („hivatalos”) nézet – a román nyelv dialektusainak tekinthetők a Dunától északra beszélt *dákoromán*, valamint a Dunától délre beszélt *aromán*, *meglenoromán* és *istroromán*⁷.

A négy dialektus szétválását a 10–13. századra datálják (Sala 2001: 176). Az észak-dunai és dél-dunai román dialektusok között a kölcsönös érthetőség csak részleges. Az ún. dákoromán dialektus az egyetlen, amely irodalmi nyelvváltozattal és hivatalos nyelvi státusszal rendelkezik, és ezt a dialektust azonosítják általában román nyelvként (*ausbau-nyelv*, Kloss 1967: 30). Öt román szubdialektusa

⁵ Lásd <https://www.ethnologue.com/language/ron>.

⁶ A román és angol idézetek a fejezet szerzőjének magyar fordításai.

⁷ A román nyelvészeti szakirodalomban a *nyelv* és *dialektus* terminusok problematikájáról folytatott viták a dél-dunai idiómákkal kapcsolatosak (lásd Marin 2018: 386). Míg az aromán, a meglenoromán és az istroromán a román nyelvészeti szakirodalomban dialektusok „maradtak”, az Ethnologue listában nyelvként vannak számon tartva (Borbély 2014: 26).

van: a *moldvai*, a *munténiai*, a *máramarosi*, a *körösvidéki* és a *bánáti*. A legrégebbi román szöveg Neacșu levele (*Scrisoarea lui Neacșu*). Ettől, az 1521-ben íródott kéziratától (vö. Internetes források) datálódik a román irodalmi nyelv kialakulásának kezdete. Bécsben, latin nyelven jelent meg az első román grammatika *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Micu-Klein–Șincai 1780)⁸.

A mai románban a latin ábécé – bizonyos fonetikai sajátosságokkal és helyesírással kiegészítve (pl. *ă, â, î, ș, ț*) – hivatalosan 1860-tól használatos. Ezt megelőzően cirill betűkkel írtak (*litere chirilice, pă potcoave*). 1688-ban Bukarestben jelent meg a Biblia első teljes román fordítása (Sala 2001: 602). Beszélői (kb. 24 millióan) többségében Romániában, Moldovában, Szerbiában, Bulgáriában, Ukrajnában, Magyarországon, Olaszországban, Spanyolországban, illetve Kanadában, Izraelben, Ausztráliában és az USA-ban élnek. Az Orosz Cári Birodalomhoz és a Szovjetunióhoz köthető ún. moldovai/moldáv nyelv elmélet, amely szerint a Prut folyón túli területeken beszélt nyelv „a (dáko)román nyelvtől eltérő nyelv lenne, minden tudományos alapot nélkülöz” (Sala 2001: 349). A teória politikai célokat szolgál. Elmozdulás történt az ügyben 2023 március 16-án, amikor elfogadta a parlamenti többség, hogy a Moldovai Köztársaság hivatalos nyelve a román és nem pedig a „moldáv” nyelv.

A román nyelv szókincsének legnagyobb része latin eredetű, a szláv eredetű szavak az egyház és az adminisztráció hatásaként vannak számon tartva, további nyelvi hatások: magyar, német, ukrán, lengyel, orosz, francia, angol (Sala 2001: 154). Ismertebb magyar elemek a románban: *cheltui* (< költ), *chip* (< kép), *gazdă* (< gazda), *gând* (< gond), *oraș* (< város), *seamă* (< szám), *uriaș* (< óriás) (Tamás 1966: 196, 207–208, 370–371, 386, 579, 692–693, 830–831). A magyar nyelv román elemeiről Bakos Ferenc 1982-ben írt könyvet. Bakos (1982: 394) a magasabb stílusrétegekbe bekerült román szavak közül a magyar köznyelv teljes jogú tagjának 19 szót minősített: *áfonya*, *cimbora*, *cujka* (‘szilvapálinka’), *ficsúr* (‘piperkőc’), *furulya*, *fustély* (‘firkósbot’), *kaláka*, *kaliba*, *kocsány*, *lej*, *málé*, *mokány*, *palacsinta*, *pópa* (‘ortodox pap’), *poronty*, *pulya*, *rüh* (←rühös), *suta*, *tokány*⁹. A román nyelv egyedülálló, más nyelvre lefordíthatatlannak értékelt szava a *dor* ‘vágý(ódás)’ (< latin *dolus*, ‘fáj’), melyhez kifejezések: *cântec de dor* (‘vágýódásról szóló dal’), *dor de mamă* (‘anya iránti vágýódás/szeretet’) és utónevek is kapcsolódnak: *Dorica*, *Dorel*, *Doru*. A 19. századi román költő, Mihai Eminescu (1850–1889) költészetének leggyakoribb szavai Seche (1974) statisztikája szerint: *ochi*, *lume*, *viață*, *umbră* (szem, világ, élet, árnyék), melyeknél plasztikusabban nem is summázható a költő „gondolati univerzuma” és „lírájának atmoszférája” (Dinu 1996: 11). Nichita Stănescu (1933–1983), 20. századi jelentős román költő mondata: *Limba română este patria mea* (A román nyelv a hazám) szállóigévé vált.¹⁰ A román nemzetiség körében a nyelvvel kapcsol-

⁸ Egy újabb kutatás szerint, egy teljes évtizeddel megelőzi ezt a munkát az *Institutiones Linguae Valachicae* című kézirat, amit 1770 táján írtak, és ennél fogva a román nyelv legrégebben írt latin nyelvtana (Chivu 2001).

⁹ Lásd http://nemzetisegek.hu/repertorium/2021/03/belivek_29-32.pdf.

¹⁰ Lásd https://www.nichitastanescu.eu/opere/proza/despre_limba_romana.html#.Y8V0rXbMK5c

latos szállóigék termékeny talajra találnak, ami például az iskolák nyelvi tájképében is tetten érhető (Lucian Blaga: „A nyelv egy nép legnagyobb költeménye”, lásd Internetes források).

3. A román nyelv Magyarországon

A honos román nemzetiség által beszélt román nyelv „a dákoromán dialektus észak-nyugati változatai közé sorolandó” (Marin–Mărgărit 2005: XXVIII; Răuțu 2018: 241), és három román területi nyelvváltozatot ölel magába. Ezek a bihari, a körösvidéki és a bánáti (Borbély 2013: 36–37) területi nyelvváltozatok, melyek a Nagyvárad, az Arad és a Temesvár körzetében beszélt román területi változatoknak a határon átnyúló változatai (*prelungiri ale ramificațiilor teritoriale*, Marin–Mărgărit 2005: CLXXVIII). Míg 1920-tól a romániai területi nyelvváltozatok a román nyelv „standard”¹¹ változatának a hatására/irányában változtak, a magyarországiakra elsősorban az archaikus, területi változat megőrzése (pl. *prunc/băiat, rot'ie/fustă*) és a magyar nyelv hatása (*ghez/tren, kiflă/corn*) a jellemző (vö. 1. számú melléklet). Azaz más-más irányban fejlődtek, változtak, diverzifikálódtak. Mindeközben a román iskolában tanulók megtanulhatták a román nyelv írott, irodalmi változatát is. Amikor tehát azt a terminust használjuk, hogy magyarországi román, a honos magyarországi román nemzetiség tagjai által beszélt román nyelvre gondolunk, amely magába foglal három aspektus, a területiség, a kétnyelvűség és az iskolázottság szerinti változatosságot. Amikor a román nyelv országhoz kapcsolt változatára utalunk (romániai, magyarországi) – téves lenne ezt valamiféle nyelvi szeparáció kifejezéseként értelmezni. Mindössze arra történik jelzés ilyenkor, hogy az egyetemes román nyelvnek, mint sok más nyelvnek a világon, Romániával együtt több „központja” is van, Moldovában, Szerbiában, Ukrajnában, Magyarországon. Így – véleményünk szerint – a románnak helye van a pluricentrikus nyelvek listáján (Clyne szerk. 1992; Borbély 2021). Jó fogódzót nyújt a területiség a Kétegyházi beszélt román nyelv jelölésére is (kétegyházi román).

A román nemzetiség mai, 1920 utáni történelmi közösségére vonatkozó legrégebbi nyelvi információ Iosif-Ioan Ardelean (1893) ortodox pap Kétegyháza monográfiájának lapjain jelent meg. A szerző egy rövid beszélt nyelvi diskurzussal illusztrálta a kétegyháziak román beszédét (lásd 2. számú melléklet). Ezt követően a területről származó román nyelvjárási adatok jelentek meg Gustav Weigand (1909) nyelvatlászában, melyek Magyarcsanak, Gyula és Méhkerék településeken lettek felgyűjtve. Kétegyháza és Nagyléta településről származó beszélőktől 1939-ben

¹¹ A „standard” (vö. magas presztízs) és „nemstandard” (vö. stigmatizált, alacsony presztízs.) terminusok idézőjeles használatával (pl. Coupland eljárását követve) azt jelezzük, hogy kifejezzük kritikai távolságtartásunkat a két kategóriával szemben. A terminusokat elkerülni nehéz. Használatuk problematikus, „azt a beszédre utaló társadalmi jelentést közvetítik, hogy alapjában véve elhelyezhető egy kulturálisan rögzült kontinuum mentén, amely a társadalmi presztízst észleli” (Coupland 2007: 45; Borbély 2022a).

Sever Pop kolozsvári nyelvész¹² gyűjtött adatokat a román nyelvatlasz (ALR I. 1938, 1942; ALR II. 1940) számára. A Méhkeréken beszélt román nyelv első leírása Domokos Sámuel (1968) mesegyűjteményének bevezetőjében olvasható, mely Vasile Gurzău mesemondó idiolektusára¹³ épül. Méhkerékről Kozma Mihály (1985) írt elsőként tanulmányt szociolingvisztikai és kétnyelvűségi aspektusból. Az első több településről szóló nyelvjárási leírás Kétegyháza, Méhkerék és Pusztatölke beszélt román nyelvéről készült (Borbély 1990). Nyelvsere címmel jelent meg az első szociolingvisztikai monográfia a magyarországi románok kétegyházi közösségéről (Borbély 2001). A kötetben bemutatott elemzések egy 1990-ben végzett több hónapos tartó felmérésen alapulnak, amelyet további három megismételt vizsgálat követett 2000-ben, 2010-ben és 2021-ben (lásd LB kutatás, Borbély 2014, 2023). Victor Iancu (1994) volt az első romániai nyelvész, aki könyvet írt arról, hogyan beszélnek a magyarországi románok. Nemzetközi enciklopédiában is jelent meg írás a román nemzetiség nyelvi jellemzőiről (Borbély 1997). A magyarországi román nyelvjárásokról a legátfogóbb tudományos kötetet Maria Marin és Iulia Mărgărit (2005) írta, amely nyelvészeti tanulmányt, nyelvjárási szövegeket és nyelvjárási szójegyzéket tartalmaz (vö. Borbély 2016a). Három román nyelvű falumonográfiát jelentetett meg a Magyarországi Románok Kutatóintézete, melyeknek egy-egy fejezete nyelvészeti (nyelvjárási, szociolingvisztikai és kétnyelvűségi) jelenségeket tárgyal (Borbély 1993, 1995, 2000a). Folyamatban van az a vállalkozás, amelynek keretében elkészül a magyarországi román területi szótár az MTA és a Román Akadémia támogatásával (Marin–Răuțu 2021). A magyarországi román nyelvváltozatok szisztematikus tematikája a román nemzetiségi oktatás különböző szintjein nem jelenik meg. Ennél is súlyosabb az az eset, amelyről a magyarországi románok hetilapja, a *Foia românească* 2001. június 22. számában olvashatunk. Kiderült, hogy a szegedi – akkoriban – Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán működő román tanszék egyik oktatója a tanév befejezésekor ezt nyilatkozta:

Nem tartom magam túl szigorúnak abban az esetben, ha valaki, négy évnyi főiskolai edukáció után, kötőjel nélkül írja le azt, hogy „mi-am cumpărat”, vagyis „miam cumpărat”, vagy ha valaki nem úgy ejti ki, hogy „mi-am cumpărat”, hanem úgy hogy „m-am cumpărat”, csak azért **mert otthon ezt így használja** [kiemelés tőlem, B. A.]. Tehát meg vagyok győződve arról, hogy nem vagyok szigorú abban az esetben, ha ennek az embernek, mondjuk, a vizsgán kettes osztályzatot adok (Kaupert 2001: 102).

A két nyelvi példa közül az elsőt (miam cumpărat) helyesírási hibának lehet „minősíteni”, a másodikat viszont a magyarországi román (m-am cumpărat) és a „standard” változat (mi-am cumpărat [ˈvásároltam magamnak]) közötti ejtésbeli

¹² A Román Akadémia kolozsvári „Sextil Pușcariu” Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Intézetének levéltára őrzi Sever Pop kéziratos jegyzetfüzetét és terepadatát (lásd Kétegyháza: 54/300. sz. füzet és Nagyléta: 324/3001 sz. füzet).

¹³ Erre épül a román nyelvjárásokat összefoglaló munka magyarországi fejezete (Rusu coord. 1984: 405–407).

különbségnek. Ebből a nyilatkozatból kitűnik, hogy az említett tanszéken, ahol azokat a tanárjelölteket képzik, akik a román nemzetiségi iskolákban fognak a jövőben oktatni, megbüntetik azt a román nemzetiséghez tartozó diákot, aki a nemzetiségi törvényben használt kifejezések szerint a nemzetiségi közösség nyelvét, saját nyelvét, anyanyelvét használja. Az említett cikkekre a hetilap következő számában válaszolt az a két diák, akiről a nyilatkozat szólt. A frissen diplomázottak volt tanáruk „elnézését kéri”, mert vele ellentétben magyarországi románoknak és nem romániai románoknak születtek (vö. Netea–Netea 2001: 9). Az eset igazolja, hogy a román nemzetiség beszélőire és a Romániából áttelepült románokra jellemző nyelvi diverzitás értelmezésének hiánya, negligálása a nemzetiségi oktatásból káros következményekre vezet, nyelvi jogokat sért (Borbély 2002: 68–69). Kontra Miklós az esetet a standard nyelvi ideológia erejeként, a „helyes” (román) nyelvhasználathoz fűződő „vakhit” egy példajaként értékeli (2019: 90–92).

A magyarországi román nemzetiség demográfiai, kulturális, nyelvi, nyelvhasználati jellemzőinek jelenlegi arculatát az 1920-ban megrajzolt magyar–román államhatár formálta. Bár a csoport saját, elsősorban ortodox templommal rendelkező települései szorosan a magyar–román határ mentén helyezkednek el, lakói – meglátásunk szerint – kulturálisan és nyelvileg egyre távolabb kerülnek a határ túloldalán élőkötől. Egy Battonyán, 1995-ben készült interjú beszélgetésrészleteivel illusztráljuk, miként beszél egymással egy magyarországi, battonyai román (BR) mint autentikus beszélő és egy romániai (bukaresti) román (RR) mint a helyi nyelvváltozatot kutató nyelvész (vö. Borbély 2022a). A BR beszélő interjúbeli/interaktív irányultságát alapvetően a *szolidaritás* határozza meg. Törekszik a saját/magyarországi és partnerének/romániai beszéde közötti különbségeket (*differenciációt*) tisztázni (lásd 1/1., azaz az interjúbeli beszélgetésrészlet 1 példájának 1. pontját: *mondtuk*; 1/4.: *így mondják Önök is?*). Mindezeket a metanyelvi megjegyzéseket a BR beszélő annak az érdekében teszi, hogy az interakció sikerét előmozdítsa. Erre utalnak további metanyelvi jelölések is: egy szót jelöl meg (1/1.: *melijă*), két nyelvi változatot szinonimaként ad meg (1/2.: *troacă/covată*), illetve a battonyai (*nadă*) szót és romániai változatát (*trestia*) is megadja (1/3.). Olykor beszédpartnere segítségét kéri, megkérdezi, hogy az RR beszélő használja-e az általa kimondott szót (1/4.), máskor megadja a szó jelentését és a partnere által ismert (*farfurie*) változatot is (1/5.). A BR beszélő alapvető interaktív irányultságát, a szolidaritást egy további szintre emeli, amikor saját (*mapă*) és partnere (*hartă*) szavával eljár, miközben jelzi nyelvi tudását is. Ugyanakkor átveszi az RR beszélő szerepkörét, amikor a magyarországi és a romániai beszédek között meglévő differenciációhoz, az előzőekhez képest másként viszonyul, törli, és ezzel együtt humorizál/parodizál: rámutat, hogy mindkét hangsor ugyanazt az egy tárgyat jelöli (térkép), amelyről leolvasható, hol van Erdély. A BR beszélő presztízsváltozatnak RR partnere beszédváltozatát tekinti, ez utóbbi példa ezért is jelzésértékű. A beszédváltozatok társadalmilag kialakított presztízsbeli különbségére reagál itt „fittyet hány”. Az indexikus jelet (alacsony presztízssű

BR szót) újabb indexszel látja el (minimalizálja a BR szó alacsony presztízsét) (1/6.). Ez azt jelentené, hogy BR beszélő felszabadul az előíró nyelvészeti szabályok nyomása alól, amelyek ezeket a nyelvi változókat „nemstandard” nyelvi formákként könyvelik el (vö. Jensen 2016).

Interjúbeli beszélgetésrészletek

1. A BR beszélő interaktív irányultságai a differenciáció jelölésére

1. BR: *meliță am zâs/tilónak mondtuk*
2. BR: *Și mășariță, dă astupam pita pă= în troacă, în covată, zâcem/És terítő, amivel betakartam a kenyeret rá= a teknőbe (változat 1), a teknőbe (változat 2), mondtuk.*
3. BR: *Cu nadă, nadă-i trestia/Náddal, a nád (változat 1) az a nád (változat 2)*
4. BR: *Duna spun'eț și Dumăvopstră/Dunna, így mondják Önök is?*
5. BR: *taljer taljer dîn care mâncam, farfurie/tányér (változat 1), amiből ettünk, tányér (változat 2)*
6. BR: *După mapă șt'iu unde-i Transilvania și după hartă/A térképről (változat 1) leolvasom hol van Erdély és a térképről (változat 2) is.*

2. Az RR beszélő interaktív irányultságai a differenciáció kezelésére

1. RR: *Da da da da da./Igen igen igen igen igen.*
2. RR: *Mhm.*
3. RR: **Da da* da/Igen igen igen.*
4. RR: **Așa*. Da. Da da *da da*/Így. Igen. Igen igen igen igen.*
5. RR: *la bold/a boltba*
BR: *la dut'an/a boltba*
6. RR: *Ce-ai zis că eraaa era tata paor/Hogy mondta, mi voolt az apja paor?*
BR: *Paur/Földműves.*
RR: *Da. Ce-nsamnă vorba asta, adică? Adică *lucra la*.../Igen. Mit jelent ez a szó, vagyis? Vagyis dolgozott a...*

Az interjúban BR beszélő partnere, RR beszélő (nyelvész) interakciós szerepe szerint a szociolingvisztikai differenciáció törlésére irányul, és ezt többféleképpen teszi: szolidáris, igazodik, alkalmazkodik BR beszédéhez (pl. *románul is így mondjuk*), illetve a keresztezés¹⁴ szociolingvisztikai jelenséget alkalmazza (azaz RR beszélő BR *bărșon* szavát reprodukálja). BR nyelvi bizonytalanságának eloszlatására, továbbá gyakori háttérszavak-jelzéseket használ (2/1.: *igen*; 2/2.: *mhm*), gyakran ismétlésekkel megerősítve (2/3., 2/4.). RR a szociolingvisztikai differenciáció törlésének alkalmazásakor, igyekezete ellenére, néhány esetben nem jár sikerrel. Az egyik eset a román nyelv diatopikus/területi variációját érinti. BR beszélő bánáti

¹⁴ Rampton (1995, 2009), Bakhtin (1981) kettős hangú (*double-voicing*) fogalmára építve bevezeti a keresztezés (*crossing*) fogalmát a kódváltás egy sajátos formájaként, amely arra utal, hogy a beszélő által használt nyelvi változók és/vagy nyelvváltozatok egy olyan társadalmi csoporthoz kapcsolódnak, amelyhez a beszélő nem tartozik. Ez a beszélő és az elvárt nyelvi kód közötti leválás egyfajta csoporton kívüli referencia dizájn (*outgroup referee design*: A→A [B]).

román beszédéhez, RR – nyelvi repertoárja függvényében – nyelvi repertoárjának körösvidéki román nyelvi forrásaival tud *igazodni* (2/5.: *dut'an/bánáti*, *bold/körösvidéki* < bolt). Előfordul, hogy RR nem érti meg BR bánáti román szavát és a szó sikertelen reprodukcióját követően rákérdez a szó jelentésére (2/6.: *paor/paur* < német *der Bauer/gazda*). Összességében a beszélgetés szereplőit (BR és RR), interjúbeli stílusukat/beszédüket legfőképpen az identitásmunka (Coupland 2007) és az eltérő interjúbeli motiváció formálja, miközben a cél, a sikeres kommunikáció, közös. BR az interjú során kifejezésre juttatta, milyen tájékozott abban, hogy mi a különbség a Magyarországon használt román, azaz saját beszéde és romániai partnere beszéde között. Interjúbeli beszédstílusának legfőbb jellemzője a különbség, a differenciáció jelzése. Esetenként a különbséget megadja, olykor csak jelzi, illetve segítséget kér. RR beszélő interjúbeli motivációja is, hogy a beszélgetés sikeres legyen, valamint elérni, hogy BR „kerek történeteket” meséljen. Ez okból interjúbeli beszédstílusának legfőbb eleme a különbség, a differenciáció törlése, illetve minimalizálása. A legfőbb mutatója annak, hogy mindketten csupán az interjú szituációhoz felvett szerepüket teljesítik az, hogy egy-egy esetben mindketten kizökkennek ebből. Az elemzés alátámasztotta, hogy az 1920-as magyar–román határ formálta a magyarországi és a romániai román kulturális kategóriákat, mivel az intraetnikus beszélők differenciációs, indexikus elemeket használnak (vö. regiszterképzés) (Borbély 2022a: 96).

Egy korábbi vizsgálat (Borbély 2001) eredményeivel ismertetjük, miként beszél két kétegyházi egymással, illetve ugyanezen beszélők hogyan beszélnek egyenként a nyelvész–terepmunkással. A kétegyházi longitudinális kutatás 1990-es terepmunkája (T1) előtt a kutatás egyik résztvevője olyan hangfelvételt készített, amely rögzíti egy barátnőjével készült beszélgetését. A két barátnő, nevezzük őket a két leggyakoribb helyi utónévvel Flórának (1921/nő/8)¹⁵ és Máriának (1928/nő/8), az életkor, a nem és az iskolázottság – a kutatás mintájában a csoportba sorolás szociológiai változói – szerint ugyanabba a csoportba kerültek. Ennek ellenére a három hangfelvétel tanúsága szerint gyökeresen eltérően beszéltek. Flóra a vele készült szociolingvisztikai interjúban 224 esetben a területi-kontaktus nyelvváltozata egyes elemei (pl. hangtani, morfológiai, lexikai változók) helyett a „standard” változat elemeit használta. Vele ellentétben Mária ugyanebben a helyzetben nem élt ezzel a nyelvi függő változóval, kizárólag a kétegyházi románt (területi-kontaktus nyelvváltozatot) használta. A kutatás szempontjából nem érdektelen az sem, hogy a két kutatásban résztvevő beszélő közül Mária csak Flórával beszélt már románul és rendszeresen részt vett az ortodox templom szertartásain. A kettejük közötti beszélgetésben Flóra és Mária a kétegyházi románt használta. Flóra 1 esetben, Mária viszont, ugyanúgy, mint az interjúban, egyszer sem váltott kétegyházi román beszédéről a „standard” beszédre. Az interjúból kiderült, hogy Flóra gyermekkori, a román

¹⁵ A kutatásban résztvevőkre általában három adattal utalunk: születési év/nem/végzett osztályok száma.

nyelv és kultúra irányában kialakult kötődését felnőttként a romániai rokoni, baráti és egyházi hálójának tudatos fejlesztésével erősítette. A kutatási eredmény szerint a nyelvi variabilitás szabályszerűségének leírása nem egyértelmű és nem egyszerű. Az életkor, a nem és az iskolázottság szerint ugyanabba a társadalmi csoportba tartozók beszéde eltérhet, ha az egyének más szempontból jelentősen különböznek egymástól. Ebben az esetben a különbség a családok gazdasági státusza miatt volt jelentős. Flóra a kétegyházi ortodox egyház születési anyakönyvi bejegyzése alapján gazdálkodó (*economi*), Mária nap számos (*ziuași*) család sarja.

4. A mai magyarországi román nemzetiség

A magyarországi román nemzetiség ősei több hullámban telepedtek le jelenlegi lakóhelyükre. A mai közösséget meghatározó jelentős letelepülési hullámok a 17. század végéhez, illetve a 18. század elejéhez köthetők (Santău 1991: 45). Az érkezettek származásának pontos helyéről a legfontosabb támpontot a nyelvi adatok, a családnevek¹⁶ és a román nyelvváltozatok adják. Ezek alapján állapítható meg, hogy a „Sebes-Körös – Fekete-Körös – Maros között fekvő területekről származnak” (Cosma 1985: 26). Magyarországon a török hódoltság ideje alatt a lakosok száma tragikusan megfogyatkozott. A 16. század közepétől kezdődően egészen a 17. század végéig Magyarországon a törökök hatalmas területeken szinte teljesen kipusztították a lakosságot. Az elnéptelenedett területekre a Habsburg-birodalom nagyméretű és tervszerű betelepítéseket hajtott végre. A 18. század elejétől a jobb élet reményében telepedett le, más nemzetiséggel egy időben, több ezer román család is (Implom 1971: 65). Bevándorlásuk oka tehát gazdasági eredetű volt. A telepítéspolitikát fő jellemzője volt, hogy az egy vallású és egy nemzetiségű lakosságot a többi nyelvi és vallási közösségtől elkülönítve mindig egy helyre telepítették le, hogy könnyebben megszokhassák új hazájukat (Márkus szerk. 1936: 82). Ennek köszönhető, hogy Magyarországon a letelepített nemzetiségek több évszázadon keresztül megőrizték nemzetiségi identitásukat és anyanyelvüket. A 19. századtól kezdve mérséklődött a letelepedések intenzitása. Visszaköltözések csak a Trianon utáni időszakban voltak,

¹⁶ Például a földrajzi nevekhez köthető családnevek is: Abrudan/Abrudán (Abrud), Ardelean/Árgyelán (Ardeal, Erdély), Brad/Brád (Brad), Cefan/Cséffán (Cefa/Cséffa), Crisán/Krizsán (Criș/Körös), Mureșan/Marossán (Mureș/Maros), Otlăcan/Ottlakán (Otlaca/Ottlaka), Oroian/Oroján (Uroi/Arany), Pilan/Pilán (Pilu/Nagypél), Sălăjan/Selezsán (Sălaj/Szilágy), Târnovan/Ternován (Târnavă/Ternova), Tulcan/Tulkán (Tulca/Tulka). A román személynevek általánosan magyar helyesírással vannak anyakönyvezve. Az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény 2021. március 1. hatállyal: 46. § (1) A nemzetiséghez tartozó személy a) kérheti a gyermek családi nevének a nemzetiségi nyelv szabályainak megfelelő anyakönyvezését, és gyermekének az adott nemzetiségnek megfelelő utónevét adhat, b) kérheti az anyakönyvezett utóneve helyett az annak megfelelő nemzetiségi utónév bejegyzését, c) kérheti az anyakönyvezett családi neve helyett az adott nemzetiségi nyelv szabályai szerint képzett családi név bejegyzését, és d) kérheti, hogy a családi és utónevét, illetve a gyermek családi és utónevét az adott nemzetiségi nyelven, vagy az adott nemzetiségi nyelven is bejegyezzék. A törvény hatálybalépésétől az Magyarországi Románok Országos Önkormányzata honlapján elérhető a Magyarországi román utónévjegyzék (lásd Internetes források).

amikor is a nacionalista megtorlásoktól tartva több román értelmiségi (pap, tanító) hagyta hátra magyarországi területeken élő közösségét, s telepedett le a mai Románia területére. A 20. századi politikai és gazdasági változások következtében a nemzetiségek izoláltsága fokozatosan megszűnt. Ennek eredményeként kezdett kialakulni Magyarországon a nemzetiségek és azon belül a románok közösségi szintű kétnyelvűsége. A múlt század végére egyre valószínűbbé kezdett válni, hogy a román–magyar kétnyelvűség átmeneti szakasznak tekinthető a román egynyelvűség és a magyar egynyelvűség között (Borbély 2000b, 2001). A románok lakta településeket a megfigyelések és a népszámlálási adatok alapján összehasonlítva, a román–magyar nyelvcsere térhódításának folyamata tetten érhető (vö. 1. táblázat, Borbély 2000b: 47). Méhkerék, lévén évszázadokon át az egyetlen homogén románok lakta település, a legjobban őrzi a román nyelvet, és „a településről az a feltételezés terjedt el, hogy a lakosság minden tagja beszéli a helyi nyelvjárást” (Martin 2000: 202).

1. táblázat

A magyarországi románok nyelvcserejének egydimenziós modellje a közösség településeinek három nyelvcsere-szakasza szerint a 20. század végén

Kezdeti	Közbülső (előrehaladott)	Befejező
Méhkerék	Battonya	Bedő
	Elek	Békés
	Gyula	Békéscsaba
	Kétegyháza	Csorvás
	Magyarcsanád	Darvas
	Pusztatottlaka	Körösszegapáti
		Körösszakál
		Lökösháza
		Létavértes
		Mezőpeterd
		Pocsaj
		Sarkadkeresztúr
		Vekerd
		Zsáka

A magyarországi román nemzetiség a történelem során eltérő jogi státuszú közösségként definiálható. Az 1993. évi LXXVII. számú kisebbségi törvényt – amely többek között a kisebbségi önkormányzatok megalakítását tette lehetővé – a 2011.

évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól volt hivatott rendezni. A hatályos törvényben nevesítve van a román nyelv és nemzetiség a következő helyen és kontextusban.

V. Fejezet, A nemzetiségek oktatási, kulturális és média jogai, A nemzetiségek oktatási öngazgatása, 22. § (1) E törvény értelmében nemzetiségek által használt nyelvnek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma/cigány (romani, illetve beás), (a továbbiakban együtt: roma), a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán nyelv, továbbá a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is.”¹⁷

1. melléklet a 2011. évi CLXXIX. törvényhez „E törvény értelmében nemzetiségnek minősül: a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.”

A mai magyarországi román nemzetiség az 1920 utáni Magyarországon formálódott, tagjai és őseik nem éltek a mai Románia területén. A KSH¹⁸ adatai szerint a román nemzetiségűek száma 2011-ben 35 641 fő volt, ami az előző évtizedek adataihoz képest jelentős emelkedést mutatott. Majd 2022-ben a román nemzetiségűek száma 27 554 lett, azaz 2011-hez képest 22%-kal visszaesett. A román anyanyelvűek száma az utóbbi két népszámlálás adatgyűjtésekor (2011 és 2022) az előző három évtizedhez képest növekedést mutatott, ami a romániai születésű bevándorlók számának növekedésével indokolható (vö. 1. ábra). A magyarországi román nemzetiség identitásépítésében jelentős szerepet kap a család, az egyház, az iskola, továbbá a kulturális szervezetek és az önkormányzatok¹⁹.

A magyarországi románok az ország keleti és dél-keleti részén, a magyar–román határ mellett fekvő településeken elszórtan, zömmel összesen három (Békés, Csongrád-Csanád és Hajdú-Bihar) vármegyében, valamint Budapesten élnek (lásd a 3. számú melléklet térképét). A magyarországi románok 23 magyarországi települést minősítenek olyan településként, ahol évszázadok óta románok (is) élnek.

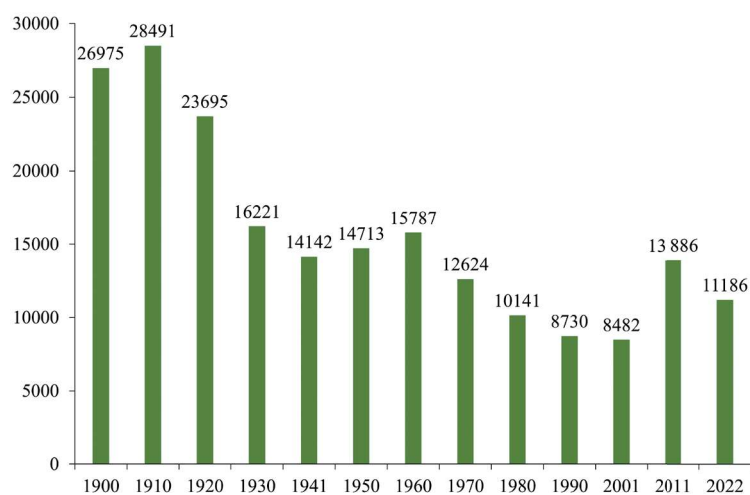
A településeknek román elnevezésük is van, és 1979-től (Stark 1983: 3) a magyar elnevezéssel együtt ezek is szerepelnek a település határában a településneveket feltüntető táblákon (1. fénykép). Egyes településeknek az írott és a beszélt nyelv

¹⁷ A törvényben körülírt „nemzetiségek által használt nyelvnek” kifejezést röviden „nemzetiségi nyelvnek” terminussal használjuk, azaz a román stb. egy magyarországi nemzetiségi nyelv.

¹⁸ A népszámlálási adatok nem tükrözik valósághűen az adott országban az egyes nemzetiségi csoportok tényleges létszámát, mivel „a népszámlálás módozatait mindig az adott kor politikai filozófiája határozza meg” (Petrusán 1994: 315). Ezért a kisebbségek történeti kutatásában a többi segédtudomány statisztikai adataira (pl. egyházi regiszterek) is tanácsos támaszkodni (vö. Csobai 1994: 322–324). A nem valós népszámlálási adatok kialakulásához vezet továbbá, ha az érintett csoportok tagjai a népszámlálási kérdőívben szereplő identitáskategóriákkal nincsenek tisztában. Fráteen (1993: 25) szerint a magyarországi románok cenzusadatainak értékelésekor fennálló tekintélyes különbségek abból is fakadhatnak, hogy a megkérdezettek bizonytalanok a „nemzetiség”, „állampolgárság”, „anyanyelv” szavak jelentésében.

¹⁹ Az önkormányzati választások kezdetétől (1994-től) máig megoldatlan, a választási etnobilizmus, ami a magyarországi nemzetiségek közül elsősorban a románokat sújtja (Bod 2002, lásd etnobilizmus, Internetes források).

szerint két román településnév-változata van (vö. 2. táblázat). A magyarországi románok kulturális központja Gyula. Itt található a közösség legtöbb saját intézményének székhelye.

1. ábra

Román anyanyelvűek Magyarországon (1900–2022)

Források: 1990. évi népszámlálás 1993; Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés 2002; 2011. évi Népszámlálás. 9. 2014; <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>

1. fénykép

Közúti magyar–román településnév-tábla (2021)

2. táblázat
Románok lakta települések Magyarországon

Magyar településnév	Román településnév (írott)	Román településnév (beszélt)	Vármegyék
Battonya	Bătania	Bătăniie	Békés
Békés	Bichiş	Bik'iş	Békés
Békéscsaba	Bichişciaba	Ciaba	Békés
Bedő	Bedeu	Bedeu	Hajdú-Bihar
Budapest	Budapesta	Peşt/Peşta	Pest
Csorvás	Ciorvaş	Ciorvaş	Békés
Darvas	Darvaş	Dařvaş	Hajdú-Bihar
Elek	Aletea	Aleţe/Leţe	Békés
Gyula	Giula	Jula	Békés
Kétegyháza	Chitighaz	T'iŧihaz	Békés
Körösszegapáti	Apateu	Apaţeu	Hajdú-Bihar
Körösszakál	Săcal	Săcal	Hajdú-Bihar
Létavértes	Leta	Letă	Hajdú-Bihar
Lökösháza	Leucuşhaz	Leucuşhaz	Békés
Magyarcsanád	Cenadul-Unguresc	Cenad	Csongrád-Csanád
Mezőpeterd	Peterd	Peţerd	Hajdú-Bihar
Méhkerék	Micherechi	Micăreţ/Mik'eret	Békés
Pocsaj	Pocci	Pocci	Hajdú-Bihar
Pusztatutlaka	Otlaca-Pustă	Pustă/Pusta-Uărlăci	Békés
Sarkadkeresztúr	Crăstor	Crăstor	Békés
Szeged	Seghedin	Sid'id'in	Csongrád-Csanád
Vekerd	Veherd	Veķerd	Hajdú-Bihar
Zsáka	Jaca	Jacă	Hajdú-Bihar

A magyarországi román nemzetiség többsége ortodox vallású. Megfigyeléseink szerint az egynyelvű román beszédmód²⁰ az ortodox templomhoz kapcsolható. Ez az egyetlen színtér, ahol csak románok vannak jelen,²¹ és ahol a román nyelvű liturgia

²⁰ Grosjean (1995: 2004) megállapítja, hogy a kétnyelvű beszélők mindennapi életük során mindig egy adott nyelvi módot kiváltó szituációs kontinuum különböző pontjain helyezhetők el. A kontinuum egyik végpontja a teljes egynyelvű, a másik végpontja a teljes kétnyelvű beszédmód. Az újabb szociolingvisztikai terminus a transzlingvális beszédmód (Canagarajah 2011: 415) „kompatibilis” Grosjean beszédmód modelljével (García–Li Wei 2014: 15). A transzlingvális beszédmód esetében a nyelvek közötti határ nem éles, sokkal inkább porózus (vö. pl. Wee 2013; Borbély 2014: 70).

²¹ Ez csak a vasárnapok és az ünnepnapok szertartásaira érvényes, hiszen a román–magyar vegyes házasságok miatt az esküvői és a temetési szertartások egyes részeinél a pap magyarul is megszólalhat (pl. prédikáció egy része, instrukciók), de a szertartás nyelve továbbra is teljes egészében a román.

miatt a román nyelv használata „biztosított”. A nemzetiségi közösségekben az egyházak működési rendszere ilyen esetben a hitélet erősítése mellett a nemzetiségi nyelv megőrzését is szolgálja. Egy kutatás (Borbély 2003) szerint Méhkeréken a 20. század végén a román egyházi felekezetek (ortodox, Úr serege, baptista) működését három szempont: a közösségre fordított figyelem nagysága, a hívők aktivitása az egyház életében és az egyházi nyelv/stílus ismerete szerint összehasonlítva néhány különbségre derült fény. A közösségre irányuló figyelem legnagyobb mértékben a baptista egyházban érvényesül (pl. karácsonykor kólingák éneklése házról házra), melynek célja az egyházi közösség számának növelése és megtartása. A felekezetek tagjainak, a hívőknek az aktivitása a baptista egyházban a legjelentősebb, ahol az imaórán fennhangon (kötött vagy egyénileg megfogalmazott) imát mondanak; vallásos verseket írnak, olvasnak fel; bibliai részletek olvasnak fel; kórus működik (gyermek és felnőtt); gyakori romániai vendégprédikátor van jelen; táborokban vesznek részt (romániai, magyarországi), vasárnapi iskola működik. Az Úr serege felekezetben is jelentős a hívők aktivitása: igemagyarázat; fennhangon elmondott (egyéni) ima; versmondás (versírás). Kevésbé vonódnak be a szertartásokba az ortodox egyház tagjai: felolvasás (Pál Apostol levelei, nagyobb ünnepek alkalmából gyermekek közreműködésével); közös éneklés. A hívők ezáltal eltérően sajátítják el az egyházi beszédstílust és az egyházi regiszter aktív, illetve passzív ismerete a jellemző. A román nyelvű szertartások a román nyelv megőrzését így eltérően erősítik. Századunk húszas éveire az ortodox egyház aktivitása megnőtt. Köszönhető ez annak, hogy változás történt a magyarországi román ortodox egyház irányításában. Egészen 1999-ig a Magyarországi Román Ortodox Egyház vezető szerve a vikáriátus volt, melynek élén magyarországi román egyházi vezető, vikárius állt. 1999-től megalakult a gyulai székhelyű Magyarországi Román Ortodox Püspökség, élén romániai román származású püspökkel. 2007-től immár a második romániai püspök irányítja az ortodox egyházat és vesz részt aktívan a közösség életében. Ezt igazolja a méhkeréki gyermekek hittanoktatása és a rendszeres romániai zarándokutak. Jelentős továbbá a méhkeréki általános iskolában a püspökség által kialakított hittanterem, amely az iskolai életben és a román identitás formálásában jelentős szerepet kap (vö. Borbély 2020a: 77–79).

A két világháború között a román nemzetiségi törekvések az iskolarendszer és az egyház fenntartására összpontosultak. Ebben az időszakban a felekezeti román iskolákban a tanítás több évig szünetelt tantermek, tanítók és tankönyvek hiányában (Berényi 2000), és az ortodox hittanórák nyújtottak szűkös lehetőséget a román nyelvű (fel)olvasásra. 1949-től több településen beindították a román nemzetiségi oktatást, amely egészen 1960-ig, az új iskolatörvény bevezetéséig román tannyelvű volt. Azóta a román nemzetiségi iskolákban lényegében csak a román nyelvet és irodalmat oktatják román nyelven, valamint néhány tantárgy (pl. történelem, földrajz, matematika) szakszavait. Az Oktatási Hivatal honlapján olvasható a román nyelv és irodalom oktatásának kerettanterve, amely az 1–4. évfolyamon anyanyelvű és

kétnyelvű nemzetiségi nevelési-oktatási formát jelöl meg. A bevezető mondat a következőképpen lett megfogalmazva.

„A hazai román nemzetiségi kétnyelvű iskolák (tanítási nyelvű iskoláink nincsenek) alsó tagozatán a román nyelv és irodalom tantárgy legfőbb célja a *használható*, a mindennapi élethelyzetekhez igazodó, *gyakorlatközpontú alapszókincs* elsajátíttatása a kisiskolásokkal, valamint a nyelvi kommunikációs képességeik fokozatos fejlesztése, kifejezőkészségük tudatos és célirányos bővítése azért, hogy alkalmasak legyenek az átadott ismeretanyag, a kulturális értékek befogadására, később pedig a kreatív szövegalkotásra.”²²

Az alap- és középfokú oktatásban 2003-ban került bevezetésre a román népismeret tantárgy (Cultura și civilizație românească). Az egyik oktatási anyag (Caiete didactice 1. Geografie) segítségével, amely 2018-ban lett tankönyvvé nyilvánítva, betekintést kapunk a tantárgy tartalmáról. Eszerint a tananyag nagyobb része Romániáról, földrajzáról és az ezzel összefüggő irodalmi válogatásról, valamint a szövegek tartalmi és nyelvi elemzéséről szól (Mureșan et al. 2018: 13–140). Kisebb része a magyarországi románok „fővárosáról”, Gyuláról és nevesebb személyiségekről nyújt tananyag-olvasmányokat (Mureșan et al. 2018: 141–172). A magyarországi román nemzetiség óvodáiban rendszeres román nyelvű foglalkozások heti két délelőtt folynak. Napjainkban a magyarországi román nemzetiségi oktatási intézmények – egy kivétellel – a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata (MROÖ) fenntartása alatt állnak: „Nicolae Bălcescu” Román Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium, Románvárosi Óvoda (Gyula), Kétegyházi Román Nemzetiségi Általános Iskola és Óvoda, „Magdu Lucian” Általános Iskola és Óvoda (Battonya), Eleki Román Általános Iskola, Bihar Román Nemzetiségi Kéttannyelvű Általános Iskola és Óvoda (Körösszakál). A Méhkeréki Román Nemzetiségi Kétnyelvű Általános Iskola fenntartója a Gyulai Tankerületi Központ. 1949 óta működik Gyulán az ország egyetlen román gimnáziuma és kollégiuma, amely kiváló körülményt nyújt a magyarországi román nemzetiség ifjúságának arra, hogy megismerje egymást, ahol a közösség értelmiségi rétegének nagy része formálódott. A magyarországi román iskolák napjainkban is komoly nehézségekkel küzdenek, mert a gyermekek nagyrészt nem a családban, hanem az oktatási intézményekben kezdenek el a román nyelvvel behatóbban ismerkedni. Erre utal az is, hogy 2004-től a gimnáziumba járó tanulók egy része a románnyelv-tanulás céljából ún. nulladik osztályba jár. A felsőoktatási intézmények közül Szarvason (GFE), Szegeden (SZTE JGYPK) és Budapesten (ELTE) lehet románul tanulni, de egyre népszerűbbek a romániai, elsősorban orvosi egyetemek (Arad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár).

A magyarországi románok közössége a geopolitikai változások hatására 1990 után Romániából érkezett új bevándorlókkal egészült ki (vö. 1. ábra). A „magyarországi román” közösség diverzifikálódott, megjelent a „történelmi magyarországi román”

²² A román nemzetiségi oktatás–nevelés kerettantervei az Oktatási Hivatal honlapján elolvashatók (lásd Internetes források).

és a „bevándorolt/Romániában született magyarországi román” aspektus. Németh (2016) tanulmányában, Vertovec (2007) szuperdiverzitás koncepciójából és követőinek kutatásaiból kiindulva a diverzitás-kutatások lényegét úgy foglalja össze, hogy a társadalmat térben és időben egymásra rétegződő diverzitás-fedvényekként értelmezi. Ez egyszerre jelenti a diverzitás különböző dimenzióinak keresztrétegzettségét (nem, életkor, társadalmi osztály, jogi státusz, rassz, etnikum, vallás, nyelv, törzs, kaszt stb., vagyis a különbözőség bármely formája szerint, mely identitásképző kategória lehet), valamint a „rég és új diverzitások találkozását” (például ahogy az újabb és újabb bevándorlási hullámok más-más jellegű diverzitási mintái egymásra épülnek). E logika szerint a diverzitás fedvényeit nem érdemes külön-külön vizsgálni. Fontosabb, hogy komplex egészként lássuk azok struktúráját, elemezzük a közöttük lévő kapcsolatokat, illetve időbeli és térbeli dinamikájukat (Németh 2016: 208). Ennélfogva „a nyelvitájkép-kutatások hasznosak lehetnek a szuperdiverz szociolingvisztikai rendszerek összetett/komplex struktúráinak megvilágításában és értelmezésében”, mivel a jelek keletkezésének struktúrái és funkciói a kontextus számos rétegével állandó interakcióban vannak (Blommaert 2013:14; Borbély 2020b).

A társadalomra érvényes és térben és időben rétegződő etnikai diverzitás-fedvényeket 1990-ig lényegében a honos nemzetiségek (bolgárok, görögök, horvátok, lengyelek, németek, örmények, beások/romák, románok, ruszinok, szerbek, szlovákok, szlovének és ukránok) és a magyar többségi csoport együttélése adta. Újabb diverzitás-fedvények ezután a 2000-es években felerősödő, a különböző országokból érkező bevándorló csoportok (pl. romániai románok²³) megjelenésével alakultak ki (Borbély 2020b). Így tehát a magyarországi történelmi/honos közösség és a Romániában született/bevándorolt (végrelegesen letelepedett, ideiglenesen itt-tartózkodó) románok²⁴ együttélése új kutatási lehetőséget nyújt többek között a csoporton belüli szociolingvisztikai változás és változatosság tanulmányozására, a nyelvi, a kulturális, az attitűdöket és az identitást érintő azonosságok és különbségek feltárására is.²⁵

²³ Ofélia Ichim és munkatársai a – hivatalos (ISTAT) adatok szerint 51017 (a valóságban ennél jóval több) főt számláló – torinói román bevándorlók közösségében 2007-ben és 2008-ban végeztek kutatásokat (Ichim 2011; Ichim–Olariu 2013). Beszámolójukból kiderül, hogy a helyi román ortodox egyház mellett működő vasárnapi iskolákon kívül a „helyi iskolákban összesen 400 gyermek tanul románul” (Ichim 2011: 159–160). Florin-Teodor Olariu egy hasonló, 2008-as párizsi terepmunka adatait összevetve a torinói terepmunka eredményeivel, arra a következtetésre jut, hogy a párizsi szülők nyelvileg motiváltabbak abban, hogy gyermekeik rendszeresen és hatékonyan vegyenek részt a román nyelvű órákon, mint a torinói román szülők. A kutató ezt a jelenséget a párizsi román szülők „átlagon felüli társadalmi státuszával” és a torinói román szülők „átlagon aluli társadalmi státuszával” hozza összefüggésbe (2010: 227).

²⁴ A romániai bevándorlók (lásd Internetes források) virtuális zárt és nyílt, valamint tematikus (budapesti román szülők) közösségi hálózati csoportokat alkotnak, és tagjaik személyes találkozókat is szerveznek román népszokásokhoz kötődve, román nyelvű élő beszélgetések céljából is. Egy 2019-es bejegyzés szerint: „De Dragobete, vorbeste romaneste”, azaz a Dragobete (kb. Valentin-nap) alkalom arra, hogy románul beszélj. Az internetes nyelvhasználat velejárója, hogy sok esetben a betűk ékezetei elmaradnak, ami a román nyelv esetében gyakran megfigyelhető (vorbeste românește).

²⁵ A bevándorló egy 2010-es interjúban elmondja, hogy a honos román csoportot nagyon zártnak tartja (vö. Borbély 2020b), a honos román – egy országos önkormányzati ülésen megállapítja – nem szeretné, ha őt egy bevándorló képviselné például az országgyűlésben (Şimon 2018: 3).

Szociolingvisztikai, antropológiai megfigyelésekre alkalmas események az egyházi és kulturális rendezvények, romániai kirándulások, zárándokutak, ahol mind a történelmi, mind a bevándorló csoport tagjai együtt vannak jelen. Ilyen esetekben figyelhetők meg a bevándorló és a honos közösség beszédmódbeli különbségeit tematizáló (metanyelvi) beszédgyakorlatok (*jelenetek*, vö. Gal 2018: 107).

Egy 2016-os romániai zárándokúton egy 1990-ben a családjával Magyarországra települt román beszélő diskurzusában hangzott el, nevetés kíséretében a következő: „*chezelesc, cum se zice la Micherech*”²⁶. A magyar *kezel* szóból alakult román *chezeli* igei személyragos (E/I. személy) *-esc* alakja a méhkeréki román beszéd gyakori magyar elemeire mutat rá. A szó az idézett megnyilatkozásban a méhkeréki (magyarországi) román beszéd *indexévé* válik, egyfajta rámutatás jellegzetes vonására. Ebben a beszédgyakorlatban – a jelenlévő magyarországi és romániai születésű beszélők csoportjában – a romániai születésű, nyilatkozó beszélő ezt az indexet elsősorban a jelenlévő magyarországi honos románokhoz intézte, hiszen ők értik és ismerik a jelenséget. Egyben – bizonyos fokú iróniával (nevetés) övezve – a honos csoport beszélőihez (*persona*) köthető nyelvi ismereteit is jelezte: egyfajta bennfentességet, kulturális tudást bemutatva. Egy további vonást is rejt a megnyilatkozás. A magyarországi román nemzetiség egy települése lett kiemelve, Méhkerék, pontosan az a település, ahol a román nyelv megőrzése a legjellemzőbb. A magyar eredetű szavak gyakorisága a magyarországi románok beszédében ismert a történelmi közösség tagjai között éppúgy, ahogyan a különböző településekhez köthető egyéb, nem magyar eredetű, egyedi regionális szavak is. Ilyenek a Méhkerékhez köthető, a lokális (egyéni és közösségi) identitást jelölő szavak: *bădancă* (‘táska’) és *vărzar* (‘zöldesges lepény’). Kétegyháza indexikus szava a *holumb* (‘templomdomb’). Battonyához kapcsolódó egyes szavak a szerb együttélést is tükrözik: *bábica* (‘nagyamama’), *deda* (‘nagyapa’), *tetca/strina* (‘nagyénéni’), *cica* (‘nagybácsi’). Indexikus utónevek a *Felica* és a *Traian* Battonyán, a *Gheorghe* és a *Florica* Kétegyházán, az *Aurel* és a *Veturița* Magyarcsanakon, valamint az *Andronica* és a *Teodor* Méhkeréken.

Egy 1925-ben született kétegyházi beszélő 1990-ben (lásd LB kutatás) arra a vizsgálati kérdésre, hogy a Kétegyházán beszélt románt vagy a Romániában beszélt románt szereti-e jobban, őszintén, irónia nélkül így válaszolt: „*asta, cu voșolău!*” (‘ezt, a vasalóval’ [értsd a Kétegyházán beszélt románt]²⁷). A kutatás résztvevője a kétegyházi román beszédet ebben az esetben is egy magyar eredetű lokális román szóval jelölte meg, azonosította be. Az irónia hasonló kontextusban a történelmi közösség iskolázottabb, fiatalabb tagjainál immár gyakran megjelenik. Az irónia jelenléte, illetve hiánya jelzésértékű, és más-más jelentéssel bír, ha csoporton belüli (‘mi’) vagy ha csoporton kívüli (‘ők’) beszélő alkalmazza (lásd fent *chezelesc*).

²⁶ *Kezelem, ahogy Méhkeréken mondják.* A bevándorlónak a méhkeréki beszédről szerzett ismeretei annak a körülménynek tudható be, hogy gyermeke a gyulai román gimnáziumban tanult.

²⁷ Ez utalás volt az előzetesen felvet képmegnevező szóteszt magyar eredetű szavára.

Gal (2018: 105) az antropológia felől közelítve megállapítja, hogy a nyelvi formák²⁸ olyan jelek, amelyek a beszélőről és a beszédről idéznek fel előfeltevéseket, vagy korrekcióra, illetve beszélő- és beszéd típusokról normatív állítások megtételére ösztönöznek. „Az ilyen modellek metaszemiotikai vagy nyelvi ideológiai jelenségek. (...) A kutatók figyelme az ilyen modellek, vagyis a regiszterképzés létrehozásának folyamatára irányult (Silverstein 2003), arra a metaszemiotikus eljárásra, amely által egy kulturális modell létrejön, ahogy a nyelvhasználók egyes csoportjai felismerik a tipizált beszélőnek, helyzetnek, beszédváltozatnak és értékeknek az indexikus asszociációit. Állandóan újszerű regiszterek konstruálódnak, míg mások eltűnnek” (Gal 2018: 106; Borbély 2022a).

A magyarországi és a romániai román címkék és kategóriák kulturális modelleket takarnak, amelyek beszédváltozatokra és beszélőikre utalnak. A két beszédváltozat társadalmilag presztízsbeli különbségeken alapul. A határon innen élő román csoportról szóló szociolingvisztikai vizsgálatokból (Borbély 2001: 123–126, 2014: 133) kiderül, hogy a beszédváltozatukhoz kapcsolt leggyakoribb beszélői asszociáció a magyar nyelvi hatás (*jumătat'e râmân'eșt'e*, *jumătat'e ungureșt'e* [félíg román, félíg magyar]), valamint az archaikus és a diatopikus (területi) jelleg. A határon innen élő beszélők a romániai beszédváltozatot az irodalmi nyelv, a szebb nyelv és a perfekt nyelv (*limbă literară*, *mai frumoasă*, *perfectă*) jelzőkkel azonosítják. A magyarországi román beszédről, a romániaihoz viszonyítva úgy nyilatkoznak, hogy „mi másképpen beszélünk” (*alcum/altcum vorbim*). Területileg különbséget tesznek a romániai beszédre vonatkozóan is. A román–magyar határhoz közel beszélt román jobban hasonlít beszédükre (*sămănă mai tare*), viszont a román fővárosban beszélt románnal kevésbé azonosulnak (*noi nu sânt'em Bucureștu* [mi nem Bukarest vagyunk]). Kiemelik továbbá a tévében használt beszédet, amit kevésbé vagy alig értenek meg (*tare iut'e vorbăsc* [nagyon gyorsan beszélnek]). A határon túli román beszédről szólva a sok idegen (francia, újabban angol) szót emelik ki. Úriaskodó (stílusú) személyként (*să domnesc*) azonosítják azt a magyarországi beszélőt, aki egy másik magyarországi beszélővel úgy beszél, mint egy romániai beszélővel (Borbély 2001: 125). Megemlíthető továbbá még egy nyelvi jelenség, ami a magyarországi román csoporton belül két beszélői réteget érint. Az ide sorolható beszélők egy rétege például a román *asociație* (egyesület) és *special* (speciális) szavakat *asoțiație*, *spețial* formában ejtik (pl. tévé interjúban, közösségi megbeszéléseken). A jelenséget kiváltó nyelvi okot a magyar és a román betűk írása és ejtése közötti különbségben kell keresni (magyar/román: ci/ți, csi/ci, s/ș). A jelenség társadalmi jelentése, hogy az ehhez a réteghez tartozó beszélők román iskolai oktatásban nem részesültek, románul olvasni nem tanultak meg és a közösségük bizonyos szintű vezetőivé váltak. Ennek a jelenségnek a beszédbeli előfordulása a rendszerváltozás utáni időszakban

²⁸ A „kutatók a jeleneteket (scene) megfigyelik és lejegyzik, más beszélőkhöz hasonlóan észlelik, hogy bizonyos nyelvi formák regisztert képeznek, vagyis szokás szerint kulturális modelleket *indexálnak*” (Gal 2018: 107).

a nemzetiségi kulturális egyesületek, majd a kisebbségi/nemzetiségi önkormányzatok²⁹ megalakulása idején volt különösen jellemző. Továbbélése napjainkban (2024) is megfigyelhető az értelmiség bizonyos rétegében más szavak esetében is, ilyen például a *socializare* (szocializáció) helyett történő *soțializare* ejtési forma. A jelenlétre felfigyeltek a közösség egy másik csoportjában, a román iskolai végzettséggel rendelkező beszélők is. Majd harmadik lépésben az *asoțiație* és/vagy *șpețial* formákat (idézőjelesen) ejtették ki, hogy a közösségnek a románul iskolázatlan/kevésbé iskolázott, de vezetői pozícióban lévő rétegére utaljanak, jelöljék, beazonosítsák (lásd az index, persona – hang, kettős hang, keresztezés szociolingvisztikai fogalmakat). A szavak tehát társadalmi jelentéssel bővültek, s ezen túlmenően a nemzetiségi közösség kohéziójának gyengülését is szimbolizálják.

A magyarországi román nemzetiség, valamint a magyar többség és más nemzetiségek összetett viszonyát nehéz lenne bemutatni, de a kétegyházi nyelvitájkép-kutatás részletei illusztrációt szolgáltatnak az évszázadokon át tartó egymás mellett élésre/együttélésre. Kétegyháza nyelvi tájképének többnyelvűsége (pl. 2024-ben 9 nyelv) a térben és időben egymásra rétegződő diverzitás-fedvények kialakulásával értelmezhető. Egy-egy nyelv a településhez és környékéhez köthető csoportok meglévő jelenlétét (román, magyar és német), illetve múltbeli jelenlétét (zsidó) jelöli, az európai kulturális örökséget szimbolizálja (latin), a történelmi-politikai kontextus (orosz), valamint a globalizáció terméke (angol, kínai és olasz). A kínai bolt bejárata felett lévő egynyelvű kínai felirat jelentését 2010-ben az eladók nem ismerték, 2021-ben már azt a választ kaptam, hogy jelentése: kínai bolt. A fekete–fehér képeslapon megjelenő cirill betűs településnév pedig egy lezárult történelmi korszak nyelvének „relikviája”. A nyelvi tájképben a nyelvek elhelyezése a hatalmi viszonyt mutatja a domináns többségi és az alárendelt nemzetiségi csoportok között. Kétegyházán a köztéri (magyar–román/román–magyar) kétnyelvű feliratokon a nyelvek elhelyezése, sorrendje, a betűk mérete többnyire hierarchikus, a magyar dominál a románnal szemben (kulturház, kétnyelvű iskola és óvoda intézménynév). Ritkán találunk olyan feliratot, ahol a nyelvek pozícionálása mellérendelt és a betűk mérete azonos. Viszont ennek jelentősége megnő, szimbolikus hangsúllyal bír, ha a település legnagyobb jelentőségű állami hivatala, a polgármesteri hivatal épületén található ilyen kétnyelvű felirat. Ennek tudatosságát mutatja, hogy az épület rekonstrukciója után ez változatlan maradt (ezt igazolják a 2010-ben és a 2021-ben készült 2–3. fényképek). A magyar egynyelvűség általános az utcaneveknél, a postán és a vasúti településnév-táblán. Ezt ellensúlyozzák a román egynyelvű, ún. autonóm feliratok (lásd Barni–Bagna 2010; Bartha et al. 2013a), emléktáblák a román ortodox templom, a kulturház és a román tájház falán. A csoportok együttélésének minőségét mutatja a tájban megjelenő és a csoportokhoz köthető objektumok (felülről történő)

²⁹ Magyarországon 1994 óta vannak kisebbségi/nemzetiségi önkormányzati választások. Azóta működnek településeken, fővárosi kerületeken, illetve megyei, fővárosi és országos szinten.

bemutatása, ikonizációja³⁰. A képsíkon megjelenő épületek/intézmények lényege-
sek egy csoport beazonosításakor (iskola, templom épülete, ellentétben egy szegé-
nyes parasztházzal).

2–3. fénykép
Kiegyenlített magyar–román kétnyelvű intézménynév-tábla
a községháza falán (2010 és 2021)

4. fénykép
Román Nemzetiségi Tájház (Kossuth u. 68.) (2010)

A külső és belső imázs szempontjából fontos továbbá, hogy a csoport helytörté-
neti múzeuma milyen épületben van elhelyezve. A múlt században megnyitott
Román Nemzetiségi Tájház³¹ (Kossuth u. 68., 4. fénykép) egy román szegényparaszt
egyablakos háza, amely nem reprezentálja a településen élő társadalmi csoportok
spektrumát, nincsenek képviselve a módosabb társadalmi csoportok, amit a telepü-
lés 2–4 ablakos háza is igazolnak. Századunkban a közösség tagjai irányából jövő

³⁰ Peirce a jeleket hármas felosztásba rendezi: ikon, index, szimbólum (pl. Peirce 2005). „Az ikonok (...) olyan jelek, amelyeket valamiképpen hasonlóknak vélünk az általuk képviselt objektumhoz. (...) A hasonlóság (iconicitás) sohasem egyszerűen inherens az objektumokban, legyenek azok nyelviek, anyagiak vagy szélesebb értelemben vett kulturális gyakorlatok (Goodman 1972). Ehelyett bizonyos hasonlóságokat kell meghatározni és kiválasztani, melyek valamely keret vagy ideológia szerinti releváns tulajdonságok” (Gal 2018: 110).

³¹ A Román Nemzetiségi Tájház az iskolai nyelvi tájképben is szerephez jut (lásd 5. fénykép).

kezdeményezésre³² (vö. alulról-felfelé aspektus) megnyílt a Gyűjtemények Háza, melynek egy amerikai kétegyházi román személy tornyos háza ad otthont (Dózsa u. 16., 6. fénykép). A két helytörténeti közgyűjtemény – véleményünk szerint – együttesen a kétegyházi „románság” társadalmi rétegezettségét a valósághoz közelítőbb módon mutatja be.

5. fénykép

A Román Nemzetiségi Tájház reprezentációja az iskolai nyelvi tájképben
(Kétegyházi Román Nemzetiségi Általános Iskola, 2021)

6. fénykép

Gyűjtemények Háza (Dózsa u. 16.) (2024)

5. Az NKFP kutatás összefoglaló eredményei

Az egyéneket összetett módon, számos társadalmi, földrajzi és demográfiai változó rendező rétegekbe, csoportokba (a lakhely, az életkor, a társadalmi nem, a család társadalmi-gazdasági háttere, az iskolázottság, a foglalkozás stb. szerint). A kvantitatív szociolingvisztikai kutatások a nyelvi rétegeződést különböző nyelvi változók mentén, a társadalmi rétegeződés modelljének összefüggésében vizsgálják (pl. Labov 1966, 1972; Kontra szerk. 2003). Az alfejezet a 2001-es kutatás eredményeit foglalja

³² Jobbára Zombai Károlyné tanárnő aktív tevékenysége eredményeként.

össze, amelyek a román–magyar beszélőktől gyűjtött kérdőíves adatok kvantitatív elemzéseire épülnek. A kérdések összetett módon térképezik fel a közösség kétnyelvű nyelvhasználatát, lefedik a kétnyelvűségi jelenségeket: nyelvi gyakorlatok, nyelvtudás, szubjektív nyelvi vélekedések, nyelvi sztereotípiák (vö. Bartha 2004).³³ A vizsgálat középpontjában a beszélő/válaszoló/kutatásban résztvevő személy áll, aki válaszain keresztül saját nyelvi tapasztalatait osztja meg velünk. A válaszokat a román–magyar kétnyelvűség változatosságára és változására vonatkozóan a társadalmi kontextussal összefüggésben értelmezzük.

5.1. A kutatás helyszíne és körülményei

A kutatás helyszíne Kétegyháza/Chitighaz volt, ahol a román–magyar nyelvcsere – a románok lakta települések viszonylatában – a folyamat közbülső szakaszában van (vö. 1. táblázat), ahol a román nemzetiség egykoron számbeli többségben élt, majd a 20. század végétől 50% alá csökkent és napjainkban a lakónépesség mindössze 15%-át teszi ki (vö. 3. táblázat). Kétegyháza Békés vármegyében, a magyar–román határtól 25 km-re található.³⁴

3. táblázat

Populáció: a román anyanyelvű és nemzetiségű lakosság Kétegyházán hét népszámlálás adatai szerint. Forrás: KSH³⁵

Év	Lakónépesség	Román anyanyelvű	Román nemzetiségű
1960	5094	3021	2007
1970	4819	2809	–
1980	4811	2380	1548
1990	4525	1786	1488
2001	4458	1075	660
2011	3856	739	843
2022	3336	204	425

A településen két iskola van, a helyi nyelvhasználat szerint a román iskola és a magyar iskola. A Román Ortodox Egyházi Iskola 1793–1945 között működött (Berényi 1993: 13). Az egyházi iskolák államosítását követően, 1949-ben megalakult a Kétegyházi Román Tanítási Nyelvű Általános Iskola, amely az 1959/60-as tanévig román tannyelvű volt. Ezután kétnyelvű iskolaként működött tovább, végül a román

³³ A magyarországi román nemzetiségre vonatkozó eredmények bemutatásakor Bartha (2004) szempontrendszerét használom fel (lásd I. fejezet Melléklet). A statisztikai feldolgozást Vargha András végezte a ROPStat statisztikai programcsomaggal (Vargha 2016).

³⁴ Lásd a 3. számú melléklet térképét (Martin 2003).

³⁵ Lásd a hivatozott irodalom és az internetes források listát.

tanítás a román nyelv és irodalom órákra szűkült (Berényi 1993: 19). A román népismereti tantárgy bevezetését követően a román nyelvű oktatás heti hat órát jelent. A mai Kétegyházi Román Nemzetiségi Általános Iskola és Óvoda fenntartója az MROÖ. A 2023/2024-es tanévben az iskolába 111 tanuló és az óvodába 77 óvodás jár. „Tantárgyi rendszerünk megegyezik a NAT és a kerettantervek műveltségterületeivel és tantárgyaival. Többletként tartalmazza a román nemzetiségi nyelv és népismeret oktatását” – olvasható az iskola internetes bemutatkozásában.³⁶ Az iskola 2021-ben korszerű tornateremmel és természettudományos szaktantermekkel bővült. A szülők iskolaválasztása döntő. Az LB kutatás 1990-es adatai szerint az iskolában román nyelvet (is) oktató tanárok véleménye az, hogy a román szülők abban az esetben választják a román nemzetiségi iskolát, ha (1) maguk is a román iskolába jártak; (2) szeretnék, ha románul nem tudó gyermekük megtanulna románul; (3) úgy vélik, hogy a nemzetiséginyelv-tudás előnyökkel jár. Ugyanakkor a román szülők azért nem küldik gyermeküket a román iskolába, mert: (1) nem tartják magukat románoknak; (2) szégyellik románságukat; (3) attól tartanak, hogy a gyermek hátrányos helyzetbe kerül a román iskola elvégzése után.

7. fénykép

Mesterséges halomra (*holumb*) épült a Kétegyházi Ortodox Templom (2023)

A tanárok szerint a gyermekek román nyelvtudása az iskolába kerülésük idején gyengének mondható. A tanulók többsége nyolc év után is gyenge román nyelvtudással hagyja el az iskola falait. A tanárok véleménye, hogy az a gyermek jut el jó román nyelvtudásszintig, aki otthon is rendszeresen használja a román nyelvet és/vagy aki jó képességű. Szerintük ritka az a gyermek, akiben erős a motiváció arra, hogy megtanuljon románul jól beszélni.

³⁶ Lásd <https://romansulioviketegyhazi.hu/bemutakozas-2/>.

A román hívők többsége a román nyelvű Kétegyházi Ortodox Templomban (7. fénykép)³⁷ és a román–magyar kétnyelvű (2024-re dominánsan magyar nyelvű) Kétegyházi Baptista Imaházban (8. fénykép) jár. A Kétegyházi Baptista Gyülekezet fúvószenekara³⁸ tagjai köréből számos tehetséges zenész került ki, országos és nemzetközi karriert futva be. A kétegyházi közösségnek kórusa, táncsoportja és román egyesülete is van. A falu négy temetője a felekezetek szerint van felosztva (ortodox, baptista, katolikus és izraelita). A két ortodox temetőben az 1960-as évekig szinte kizárólag román nyelvűek voltak a sírfeliratok. Napjainkban többségben már magyar nyelvűek, amit azzal indokolnak, hogy unokáik már nem beszélik a románt. A baptista temetőben, ahol elsősorban románok nyugszanak, magyar nyelvűek a feliratok és ritka a román nyelvű.

8. fénykép
Kétegyházi Baptista Imaház (2021)

Magyar–román nyelvű feliratok olvashatók a falu határában lévő településnév-táblán (1. fénykép), a polgármesteri hivatal (2–3. fénykép), a román iskola (lásd 9. fénykép), a román óvoda, a művelődési ház és a könyvtár falán. A román közösséghez tartozó emléktáblák az 1990-es években román nyelvűek, a 2000-es években kétnyelvűek. Az utcanevek magyar nyelvűek. Egyetlen egy román név szerepel az utcák névadói között, Filimon Sîrbu, akinek nem volt helyi kötődése.

³⁷ Ismeretes a közösség első papjának neve, Georgie, aki 1718–1748 között állt a közösség élén. A mai ortodox templom (7. fénykép) 1779-ben már állott, és egy ideig mellette állt az akkor körülbelül száz éves fatemplom is (Ardelean 1986: 58). Lásd <https://alfoldslow.hu/ketegyhazi-roman-ortodox-templom/>.

³⁸ Lásd https://www.facebook.com/ketegyhazibaptista/videos?locale=hu_HU.

Az NKFP kutatás terepmunkáját Abrudán Mária végezte, aki a román iskola tanára, a román nyelv kiváló ismerője, jó kommunikatív készségű és beszédpartnereivel könnyen teremt kontaktust. A kutatás témavezetője, a fejezet szerzője elkészítette vele is a vizsgálatot³⁹, majd ennek megbeszélése után, a terepmunkás a témavezető jelenlétében kezdte el az első interjút. A felmerülő problémák át lettek beszélve. A vizsgálat, amit magnófelvétel is rögzített, az egységes NKFP kérdőív román nyelvű változatára épült (lásd a könyv Függelékét). A terepmunka 2003 őszén kezdődött és átnyúlt 2004 első két hónapjára. Ezt követően interjú készült a terepmunka tapasztalatairól (vö. 4. számú melléklet).

9. fénykép

A Kétegyházi Román Nemzetiségi Általános Iskola (Alsó tagozat) épülete magyar–román felirattal és zászlókkal (2021)

A kutatásban résztvevők száma 70 fő volt, kiválasztásuk az életkor, a nem és az iskolázottság szerint történt. Három életkori csoportot határoztunk meg: 20–40; 41–60; 61–80 évesek. A mintán belül a nemek aránya 50–50%-os. Az iskolázottsági csoportok mindhárom életkori csoportban kétszintűek voltak (8 és 12 osztályt végeztek), a középkorúak egy felsőfokú végzettségű csoporttal is kiegészültek. A válaszolók korosztályonként eltérő módon viszonyultak az adatgyűjtéshez. Az idősek (61–80 évesek) voltak a legnyitottabbak. A középkorúak (41–60 évesek) már tartottak az adatgyűjtéstől, féltek, hogy nem fogják érteni a román nyelvű kérdéseket. A fiatalok (20–40 évesek) kifejezetten csak nagy rábeszélésre vettek részt a terepmunkában, a román nyelven feltett kérdésekre olykor magyarul válaszoltak.

5.2. Nyelvi gyakorlatok és kétnyelvűség

A nyelvek megosztási arányának mérésével a kétnyelvűség stabil vagy átmeneti jellegére, azaz a nyelvmegőrzésre, illetőleg a nyelvcsere-re vonatkozó következtetések vonhatók le (lásd pl. Gal 1979) (Borbély 2014: 240). Hamers és Blanc szerint

³⁹ Ezért tesz ki 71 főt a kétegyházi minta.

a többnyelvű közösségek tagjai akkor tudják megőrizni nyelvüket, ha a nyelvek használata, szerepe, funkciói elkülönülnek, valamint, ha a közösségek különböző csoportjai között ezek tekintetében viszonylag stabil kapcsolat van (Hamers–Blanc 2000: 296) (Borbély 2014: 243). A fejezet következő részében a kutatáshoz kidolgozott kérdőív nyelvi gyakorlataira vonatkozó moduljából 24 kérdés válaszainak statisztikai eredményeit ismertetjük. Ezek a kérdések a következőképpen lettek megfogalmazva: *milyen nyelven beszél általában anyjával, apjával, anyai nagyszüleiével stb., illetve, milyen nyelven imádkozik stb.?* A válaszlehetőségek minden esetben a következők voltak: (1) *mindig románul*, (2) *általában románul*, (3) *románul és magyarul*, (4) *általában magyarul*, (5) *mindig magyarul*.⁴⁰ A kétegyházi román közösségben gyűjtött adatok szignifikáns eredményeit ismertetve célunk a nyelvi változás menetének feltérképezése.

5.2.1. Életkor

A nyelvcsere generációs változás (Gal 1979) (Borbély 2014: 242). Labov (1994: 46) leírja, hogy abban az esetben, ha felfedezzük, hogy egy nyelvi változó és az életkor között kapcsolat van, akkor feladatunk tisztázni azt, hogy ez a kapcsolat egy valóságos folyamatban lévő változást tükröz, vagy pedig egy életkori változást, ami az életkor előrehaladtával a nyelvi viselkedésnek egy szabályszerű és minden generációban megisméltendő változása. Az elsőként javasolt és leghatékonyabb módszer a nyelvi változás folyamatának tanulmányozására Labov állítása szerint az, ha megvizsgáljuk a *látszólagos időben* bekövetkezett változásokat, ami nem más, mint a nyelvi változók eloszlása (disztribúciója) életkori csoportonként.⁴¹ *A magyarországi románok kétegyházi közösségében tapasztalt nyelvi gyakorlatokkal a kutatásban résztvevők életkora hozható leginkább összefüggésbe*, ami a folyamatban lévő nyelvi változást igazolja. A mintaátlagokra az életkornak, a k32-től a k55-ig⁴² terjedő 24 kérdésből 13 esetben⁴³ szignifikáns kapcsolat volt kimutatható (lásd a 2. ábrában a csillagozott adatokat). Ugyanezen kapcsolatok sztochasztikus dominanciája 11 szituációban⁴⁴ mutat szignifikáns különbséget. A 24 szituációhoz köthető nyelvi gyakorlatok aszerint, hogy milyen összefüggést mutatnak az életkori csoportokkal (1. fiatalok: 20–40 év; 2. középkorúak: 41–60 év; és 3. idősek: 61–85 év), négy típusba sorolhatók.

⁴⁰ Az eredmények ábrázolásakor a válaszlehetőségek előtt szereplő érték fontos szerephez jut (lásd 3–8. ábra). Ebből derül ki, hogy az ötfokú skálán hol helyezhető el a vizsgált szituáció szokásos nyelvi gyakorlata; ha az érték az 1-eshez közelít, akkor a román, ha az 5-öshöz közelít, akkor a magyar nyelv dominál.

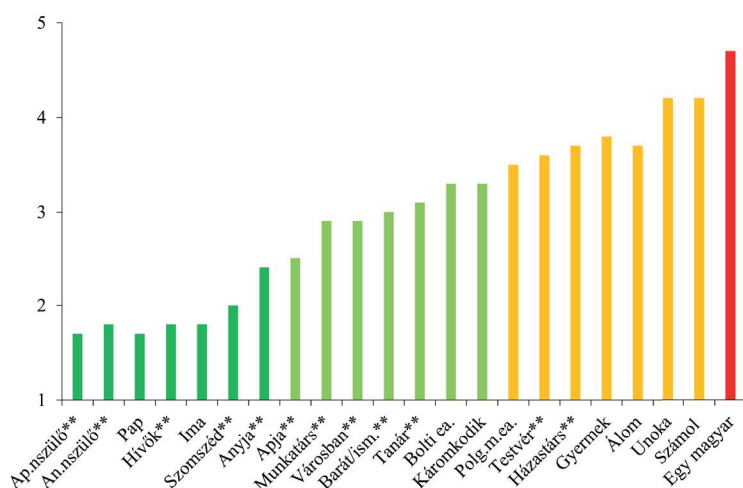
⁴¹ 1970-től kezdődően a látszólagosidő-módszer a folyamatban lévő nyelvi változások általánosan alkalmazott módszere. Egy látszólagosidő-tanulmány az egyazon közösségben megtalálható életkori csoportok szinkron összehasonlítása. A kutatás eredményeként az életkori csoportok közötti különbségek variabilitásának mintázata rajzolódik ki, ami lehetőséget nyújt arra, hogy az eredményt a jövőre vonatkozóan is kivetítsük (lásd például Labov 1994: 43–72; Nahkola–Saanilahti 2004: 75).

⁴² Ezek a sorszámok a kérdések kérdőívben elfoglalt sorrendjére utalnak.

⁴³ Lásd k32, k33, k34, k35, k36, k37, k38b, k40, k42, k43, k44, k47, k50.

⁴⁴ Lásd k32, k33, k34, k35, k36, k37, k38b, k40, k42, k43, k44.

- a) Mindhárom csoport (1–2, 1–3, 2–3 csoportok) 1%-os szinten szignifikáns kapcsolatot mutat: válaszoló – *anyja, apja*
- b) A háromból két-két csoport (1–2 és 1–3 csoportok) legalább 1%-os szinten szignifikáns kapcsolatot mutat: válaszoló – *testvér, városban*
- c) A háromból két csoport (1–3 csoportok) legalább 1%-os szinten szignifikáns kapcsolatot mutat: válaszoló – *anyai nagyszülők, apai nagyszülők, házastárs, gyermek óvoda/iskola előtt, tanár, hívőtárs, szomszéd, barát/ismerős, munkatárs.*
- d) Nincs semmilyen szintű szignifikáns kapcsolat: válaszoló – *gyermek, gyermek óvoda/iskola után, unoka, pap, ima, egy magyar jelenléte, polgármesteri hivatal, bolti eladó, álmodik, számol, káromkodik.*

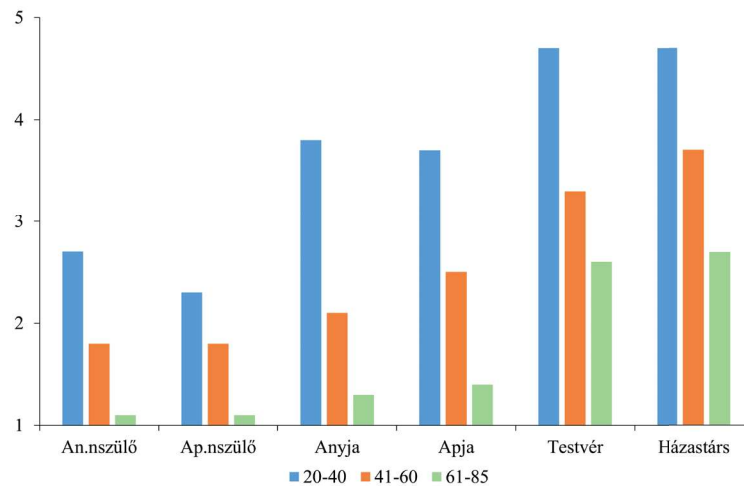
2. ábra

Nyelvi gyakorlatok 22⁴⁵ szituációban átlagok a teljes mintára (N = 71)
 Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul,
 (4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

Értelmezve ezeket az eredményeket megállapítható, hogy nem kezdődött el a nyelvhasználatbeli változás azokban a szituációkban, ahol a mintának legalább a fele a *mindig románul* és az általában románul választ adta. Feltehetőleg már a befejezéséhez közeledik az a nyelvhasználatbeli változás, ha egy szituáció esetében a mintának legalább a fele a *mindig magyarul* és az általában magyarul választ adja. Azokból a szituációkból, ahol nincs szignifikáns kapcsolat az életkorral, csak egy esetben érvényesült, hogy a minta több mint a fele (74%) a *mindig románul* (1-es válaszlehetőség), vagy az általában románul (2-es válaszlehetőség) választ adta. Ez a *pappal* történő beszélgetések nyelvi gyakorlatára vonatkozott. Erre a szituációra tehát az a

⁴⁵ Az ábra jellegűknél fogva nem tartalmazza a *gyermek óvoda/iskola előtt* és a *gyermek óvoda/iskola után* változókra vonatkozó adatokat (a változókról bővebben lásd alább).

jellemző, hogy a nyelvhasználatot érintő változás még a fiataloknál sem kezdődött el. A többi szituációra (lásd d.) az a jellemző, hogy már jóval a vizsgálatunk előtt elkezdődött a változás, és ezért már szignifikáns kapcsolat nem mutatható ki a három életkori csoport között. Itt a mintának legalább a fele a *mindig magyarul* és az *általában magyarul* választ adta.

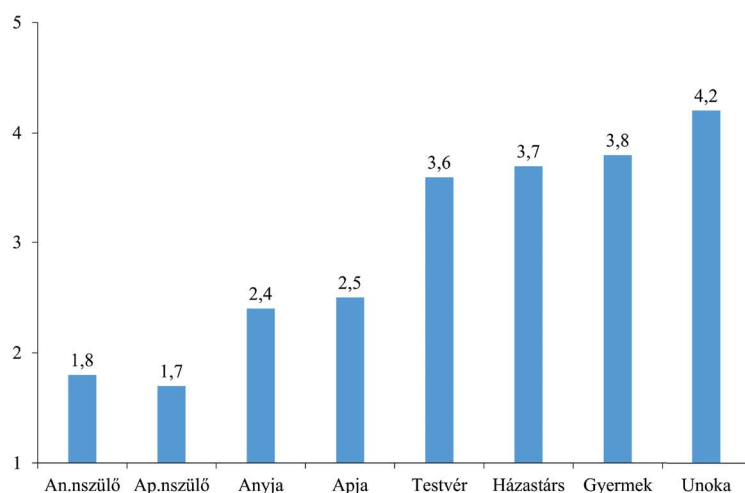
3. ábra

Az otthonhoz tartozó szituációk közül az életkorral szignifikáns kapcsolatban lévő ötfokú változók átlagai
Milyen nyelven beszél/beszélt; édesanyjával; édesapjával; anyai nagyszüleivel; apai nagyszüleivel; testvérével; házastársával; k32–k37

Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul, (4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

Az otthon–család az a nyelvhasználati színtér, ahova – nyelvcserehelyzetben – a saját nyelv használata legutoljára szorul vissza (Hamers–Blanc 1989: 176) (Borbély 2014: 240). A nemzetiségi nyelv távlatait mutatja, hogy milyen funkciót tölt be ez az otthoni beszélgetésekben, a *családban*. Nincs veszélyeztetve a nemzetiségi nyelv abban a közösségben, ahol az otthon használatos nyelv dominánsan a nemzetiségi nyelv, és ez a gyakorlat a család minden generációjára egyformán érvényes. A válaszolók három életkori csoportját egymással összevetve a statisztikai elemzésekből kiderül, hogy szignifikáns ($p < 0,01$ szinten) a kapcsolat a következő otthonhoz kapcsolható szituációkban: a válaszoló nyelvi gyakorlata *anyjával, apjával, anyai nagyszüleivel, apai nagyszüleivel, testvérével* és *házastársával*. Az összefüggések szerint ezekben a beszédhelyzetekben minél idősebbek a válaszolók, annál inkább választják a román nyelvet, illetőleg minél fiatalabbak, annál inkább választják a magyart (vö. 3. ábra). Az adatok szerint a válaszolók életkorával, valamint családtagjainak életkorával párhuzamosan csökkennek az átlagértékek, ami a román nyelv

használatának fokozatos háttérbe szorulását mutatja. Ezek a különbségek érvényesülnek ugyanezen szituációkban akkor is, ha a három csoportot páronként hasonlítjuk össze egymással. Vagyis a fiatal és a középkorú, a fiatal és az idős, illetőleg a középkorú és az idős csoportok nyelv választását páronként összehasonlítva ugyancsak 1%-os szinten szignifikáns kapcsolatokat kapunk. Alátámasztják ugyanezt a családtagokkal történő beszélgetések változóinak a teljes mintára vonatkozó átlagai is (vö. 4. ábra). Az otthonhoz és a családhoz kötődő szituációk közül a nyelvi gyakorlatok terén csupán a gyermekkel és az unokával történő beszélgetés esetében nem jelentkezik szignifikáns életkori kapcsolat (lásd 4. ábra). *A kétnyelvű gyakorlatban történő változás folyamata a magyar nyelv fokozatos térnyerését mutatja. A családban vizsgált nyolc szituáció közül hat esetében a kétnyelvű gyakorlat életkori csoportonként nagymértékben eltér egymástól, tehát a változás folyamata – a vizsgálat időpontjához viszonyítva – zajlik. Ez a változás az egész közösségre vonatkozik, hiszen mindhárom életkori csoport érintve van benne. Ezzel együtt, a gyermekkel és az unokával történő nyelvi gyakorlatokra vonatkozó, folyamatban lévő változás már a befejezés felé tart, mivel a román nyelv szinte teljes körű háttérbe szorulása érvényesül. Igazolják ezt a megfigyelések során nyert kvalitatív adatok is, amikor a nagyszülők a román nyelvű diskurzusokban az unokával történő beszélgetést magyar nyelven idézik fel.*

4. ábra

Az otthonhoz tartozó nyolc szituáció változójának átlaga a teljes mintára (k32–k39)
 Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul,
 (4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

A gyermek nyelvi fejlődése során az otthon és az *otthonon kívüli környezet* szoros nyelvhasználatára visszahat az otthoni nyelvhasználatra is. A válaszoló és gyermeke közötti nyelvi gyakorlatok kialakulását és változását kiderítendő fontosnak

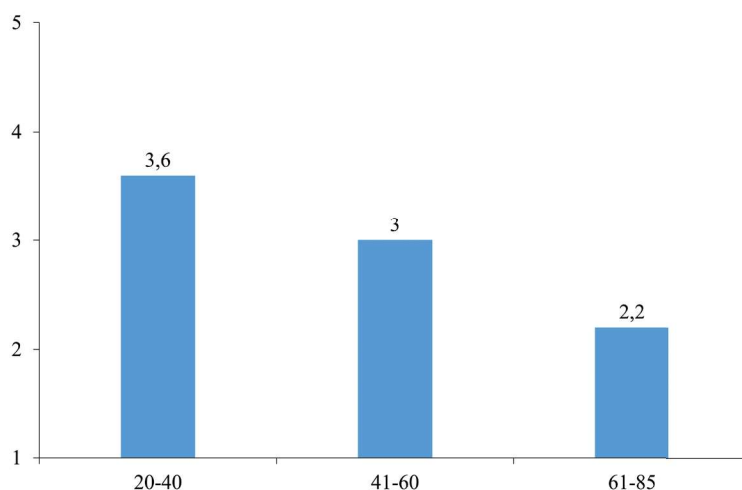
tartottuk az elsődleges szocializációs szintér (otthon) és a másodlagos szocializációs szintér (óvoda/iskola) összefüggését is megvizsgálni. Ezt két kérdéssel mértük: milyen nyelven beszélt gyermekeivel, amikor még nem jártak óvodába/iskolába (k38b), illetve amióta óvodába/iskolába járnak/jártak (k38c). A kétegyházi nemzetiségi óvodában és iskolában is a magyar nyelv használata dominál. Az óvodában heti két alkalommal, az iskolában heti hat órában, illetve más tanórákon (történelem, földrajz és matematika) bizonyos szakkifejezések erejéig használják a román nyelvet (lásd fent is). Adataink meggyőzően igazolják, hogy az óvodai/iskolai nyelvhasználat hatására megváltozik az otthoni nyelvhasználat. Míg a fiatalok és az idősek adatainak összevetésekor a 38b kérdés 1%-os szinten szignifikáns kapcsolatot mutat, addig a 38c kérdés válaszainál az életkori csoportok között ezek a kapcsolatok már elmaradnak. A gyermekekkel történő otthoni nyelvhasználat még az óvoda/iskola előtt úgy tér el életkoronként, hogy minél idősebb a válaszoló, annál nagyobb arányú a román nyelv használata, vagyis a fiatalok kiugróan többet beszélnek gyermekükkel magyarul. A gyermekintézmények dominánsan magyar nyelvhasználatát eredményezte, hogy a *válaszó és gyermeke* relációban mindig románul (1-es) vagy általában románul (2-es) válasz szinte elő sem fordul (3%), miközben az óvoda/iskola előtt ennek a két értéknek a mintaátlagja még 28% volt. Az eredményekből az a következtetés vonható le, hogy a román nyelv jelenléte a gyermekintézmények nyelvi gyakorlataiban nem voltak/nincsenek szinkronban az otthoni nyelvi gyakorlatokkal. A társadalmi környezet a román–magyar nyelvcsereét erősíti.

5.2.1.1. Életkor és iskola

A 71 válaszoló közül 30-an alapkörű, szintén 30-an középkörű és 11-en felsőkörű iskolai végzettséggel rendelkeznek. A válaszolókra nem jellemző, hogy egységesen román nyelvű oktatásban részesültek volna. A kutatásban résztvevők általános iskolai tanulmányaikat 1924 és 1997 között folytatták. Az idősek életkori csoportjába tartozók többsége magyar tannyelvű iskolába járt, mivel a két világháború között Kétegyházában sem működött román iskola. Ebben az időszakban az ortodox vallásúak a heti egy órás hittanórán ismerkedhettek meg a román betűvel, melynek jelentőségét mutatja, hogy a válaszolók iskolai nevelésükről beszélve ezt minden interjúban hangsúlyozták. A középkörűek és a fiatalok részesülhettek román oktatásban, mivel 1949-től megkezdte működését a román iskola. A vizsgálatban feltett kérdésre, miszerint hány évig tanultak románul az iskolában, 62-en válaszoltak. *Közülk nem részesültek román oktatásban 21-en, 1–6 évig tanultak románul 13-an, 8–9 évig 19-en, 8-an 12 évig és 1 válaszoló pedig 17 évig tanult iskolában románul.*

A kérdéssel, hogy milyen nyelven beszél román tanáraival, ha találkozik velük mostanában (k40), azt próbáltuk meg kideríteni, hogy a vizsgálat idején a közösségben élő román tanárok milyen hatással voltak/vannak a tradicionális nyelvi gyakorlatok megőrzésére. A válaszok az életkori csoportok összehasonlításakor a következő szignifikáns kapcsolatokat mutatták (lásd 5. ábra). 1%-os szignifikanciaszintű a kapcsolat a fiatalok (csoportátlag: 3,6) és az idősek (csoportátlag: 2,2) csoportja, és

tendenciaszerű ($p < 0,10$) kapcsolat mutatkozik a középkorúak (csoportátlag: 3,0) és az idősek csoportjai között. *A változás irányának mintázata: minél idősebb egy válaszoló, annál gyakrabban választja a román tanárral beszélgetve a román nyelvet. Bár a tanárokkal gyakran használják a román nyelvet, a közösséget érintő román–magyar nyelvcsere folyamata ebben a szituációban is megmutatkozik, hiszen a kutatás résztvevői nem tarják törvényszerűnek, hogy egy román iskolában román nyelven/nyelvet oktató tanárral mindig románul kellene beszélni.*

5. ábra

Milyen nyelven beszél román tanáraival, ha találkozik velük mostanában? (k40)
kérdésre kapott válaszok csoportátlagai életkoronként (N=69)

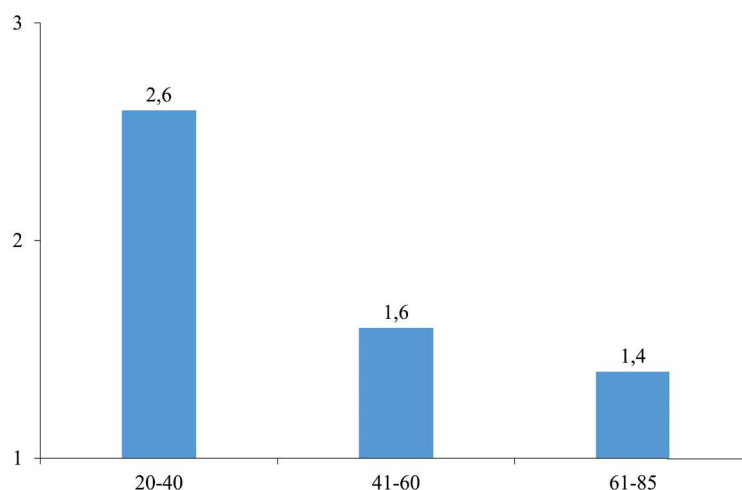
Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul, (4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

5.2.1.2. Életkor és vallás

A vizsgált településen élő vallásos románok többségben ortodox, jelentős részben baptista és elenyésző részben egyéb szabadegyházhoz tartoznak. A minta ebből a szempontból reprezentálja a közösséget, hiszen 69-en válaszoltak erre a kérdésre és közülük 56-an ortodoxnak, 12-en baptistának vallották magukat. A statisztikai feldolgozás során kiderült, hogy az életkorral három szituáció közül (válaszó – pap és hívőtárs, k41, k42; illetve az ima nyelve, k53) csak a válaszoló – hívőtársak reláció nyelvi gyakorlata hozható összefüggésbe. Az életkori csoportok közötti különbségeket és a változás irányát a 6. ábra mutatja be. Az idősek (1,4) és a fiatalok (2,6) átlaga közötti különbség erősen szignifikáns ($p < 0,01$), valamint szintén szignifikáns ($p < 0,05$) a különbség a fiatalok és a középkorúak (1,6) átlaga között. A középkorúak és az idősek átlaga közötti különbség csekély. A komoly változás tehát a válaszoló – hívőtársak szituációjában is a 20–40 év közötti fiatalokat jellemzi.

5.2.1.3. Életkor és többségiek

A kétnyelvű közösség zártsága és a közösség belső kohéziója a saját nyelv megőrzését támogatja és a többségi nyelv elsajátításának közösségi szintű kezdetét késlelteti (vö. pl. Grosjean 1982: 107–108) (Borbély 2014: 241).

6. ábra

Milyen nyelven beszél a templomban hívőtársaival, gyülekezeti társaival szertartás előtt vagy után? (k42, N = 60)

kérdésre kapott válaszok csoportátlagai életkoronként

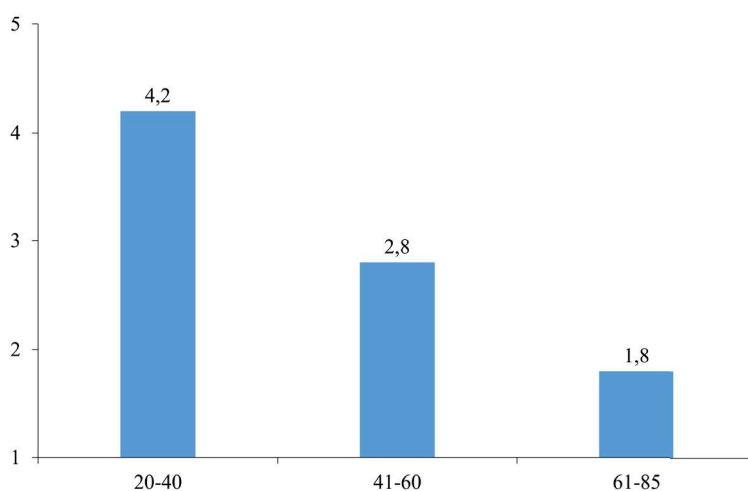
Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul, (4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

A többség viszonyát a nemzetiséghez az is mutatja, hogy jelenlétükben használják-e (van-e bátorságuk használni) a nemzetiségi nyelvet. Erre vonatkozó vizsgálati kérdések voltak, hogy román barátaival, ismerőseivel beszélgetve milyen nyelvet használ, amikor magyar is jelen van a társaságban (k45), illetve milyen nyelven beszél a falujában élő románokkal, akikkel a városban összefut (k50). A kétegyházi magyarok jelenlétében történő román nyelvhasználat az életkorral nem mutat szignifikáns kapcsolatot, mivel a válaszolókból 61-en (86%) mindig magyarul beszélnek, amikor a társaságban magyar is jelen van (k45). Ennek okát az LB kutatás 1990-es adataiból már tudjuk: azért beszélnek a kétegyházi románok magyarul egy magyar jelenlétében, mert nem szeretnék kizárni a magyarokat a társalgásból, illetőleg udvariasak, nehogy arra gondoljanak, hogy róluk beszélnek (vö. Borbély 2001: 134).

A városban ez egészen másként alakul. A minta 24%-a válaszolta, hogy ebben a helyzetben mindig magyarul beszél (5-ös válaszlehetőség) és 31%-uk mindig románul beszél. A két szituáció közötti különbség abból is fakad, hogy míg a kétegyháziak ismerik egymást és a magyarokkal való kapcsolat minősége fontos a románok számára, addig a városi embereket nem ismerik és nem is tartják olyan fontosnak, hogy a városi magyarok mit is gondolnak róluk. A városi nyelvi gyakorlat

szignifikáns kapcsolatot mutat az életkori csoportokkal (vö. 7. ábra), a fiatalok és a középkorúak, valamint a fiatalok és az idősek csoportjai között erősen szignifikáns ($p < 0,01$), míg az idősek és a középkorúak között tendenciaszerű ($p < 0,10$) különbség mutatkozott. *Mivel e kérdésben (k50), mindhárom életkori csoport különbséget mutat, megállapítható, hogy a vizsgálattal egy időben zajló változást sikerült rögzítenünk.* A változás mintázata az eddig megszokott irányt mutatja, az életkor növekedésével párhuzamosan nő a román nyelvhasználat. Ezzel együtt a magyar nyelvhasználat növekedésének üteme mindhárom csoportban erőteljes.

7. ábra

A Román barátaival, ismerőseivel beszélgetve milyen nyelvet használ, amikor magyar is jelen van a társaságban? (k50, N= 70)

kérdésre kapott válaszok csoportátlagai életkoronként

Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul, (4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

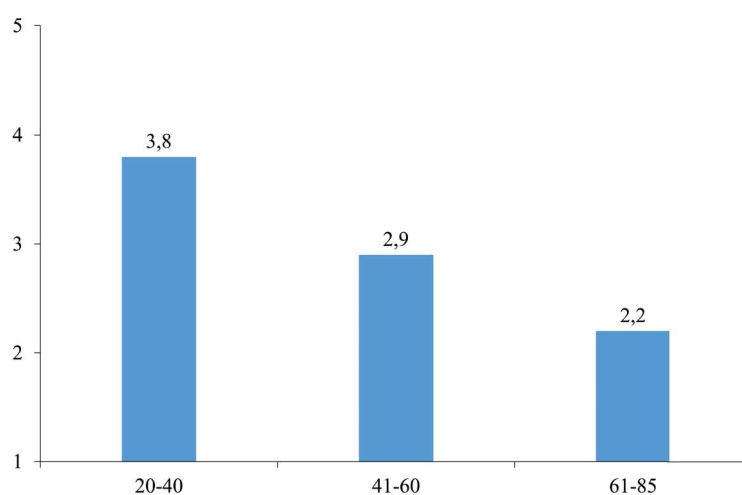
5.2.1.4. Életkor és munkahely

A munkahelyi nyelvhasználat leírása is problematikus. Adódik ez abból, hogy hogyan is vethető össze egy kétegyházi és egy közeli városi munkahely nyelvi gyakorlata, valamint abból az égető helyzetből is adódóan, hogy vizsgálatunk idejére a településen a munkanélküliség megnőtt. Ezzel együtt, vagy talán éppen ezért, *a munkahelyi nyelvhasználat is kapcsolatot mutat az életkorral: a fiatalok és a középkorúak közötti különbségek erősen ($p < 0,01$ szinten) szignifikánsak* (vö. 8. ábra).

5.2.2. Iskolázottság

A válaszolók iskolai végzettségének (k5) csak egyetlen egy változó, a *válaszó – polgármesteri hivatal előadója* (k46) relációra volt hatása. A sztochasztikus dominancia értékek szerint erősen szignifikáns ($p < 0,01$) különbség van az alapfokú és a közép- és felsőfokú válaszolók csoportjai között a polgármesteri hivatalban történő

nyelvhasználat szerint. Az összefüggés azt mutatja, hogy ha egy alacsony végzettségű válaszolót és egy közepes vagy magas végzettséggel rendelkező válaszolót összehasonlítunk aszerint, hogy melyik adja a nagyobb válaszártékot, akkor az derül ki, hogy az esetek 59%-ában a magasabb végzettségű ad nagyobb értéket. Ugyanakkor ez az érték 41%-ban (ritkábban) fordul elő az alacsony végzettségűeknél. *Ami azt jelenti, hogy a magasabb iskolai végzettségűek gyakrabban használják a magyar nyelvet, míg ugyanebben a helyzetben az alacsony végzettségűekre a gyakoribb román nyelvhasználat jellemző.*

8. ábra

A Milyen nyelvet használ munkahelyén román kollégáival? (k47, N= 60)
kérdésre kapott válaszok csoportátlagai életkoronként

Jelmagyarázat: (1) mindig románul, (2) általában románul, (3) románul és magyarul,
(4) általában magyarul, (5) mindig magyarul

5.2.3. Vallás

A mintában szereplő válaszolók többsége ortodox, kisebb része baptista vallású. A két vallási csoport több kérdésnél is szignifikáns különbséget mutat (k9, k10 és k32–k55). Az ortodoxok átlagai nagyobbak (vagyis gyakrabban használják a magyar nyelvet, mint a baptisták) a következő relációkban: válaszoló – anyjával (k32), válaszoló – apjával (k33), válaszoló – apai nagyszüleivel (k35), válaszoló – házastársával (k37), válaszoló – szomszédja (k43). Ezek a helyzetek az otthonhoz és a szomszédsághoz köthetők. 1% szinten szignifikáns eltérés volt a két csoport között a következő két relációban: válaszoló – apa (k33), válaszoló – apai nagyszülők (k35). Egy helyzetben (válaszó – házastárs, k37) 5% szinten volt szignifikáns eltérés, és tendencia (10%-os) szinten volt a válaszoló – anyja (k32), válaszoló – szomszédok (k43) helyzetében. Közben az ortodoxok gyakrabban használják a magyar nyelvet a fenti helyzetekben, mint a baptisták, gyökeresen megfordul ez a válaszoló – pap (k41) relációban. Ennek oka az, hogy a baptisták kétnyelvű szertartásain románul

nem beszélő, egynyelvű pásztor is tart istentiszteletet. Az ortodox papok kizárólag román nyelvű liturgiát tartanak. Ez a kapcsolat egyben hitelesíti az adatokat is. Az eredmények a két csoport rangátlagai szerint is hasonló eredményeket mutatnak: 1%-os szintű szignifikáns kapcsolatot mutatnak a két felekezet szerinti csoportok és az imádkozáskor használt nyelvek között. Ebben az esetben szintén az ortodox vallásúak választják gyakrabban a román nyelvet, ha imádkoznak, mint a baptisták. A sztochasztikus fölényük mutatója 70%.

A felekezeti csoportok és a nyelvhasználat közötti kapcsolat összegzésekként a következőt emeljük ki. Az ortodox vallásúak a baptistákkal ellentétben többet használják a román nyelvet a felekezetükhöz tartozó pappal beszélgetve, és ha imádkoznak. Viszont a baptisták beszélnek többet románul az informális szituációkban: a családban (apával, anyával, apai nagyszülőkkel, házastárssal) és a szomszédokkal. Bár más-más szituációban, mindkét felekezet esetében találunk domináns román nyelvhasználatot.

5.3. Nyelvtudás

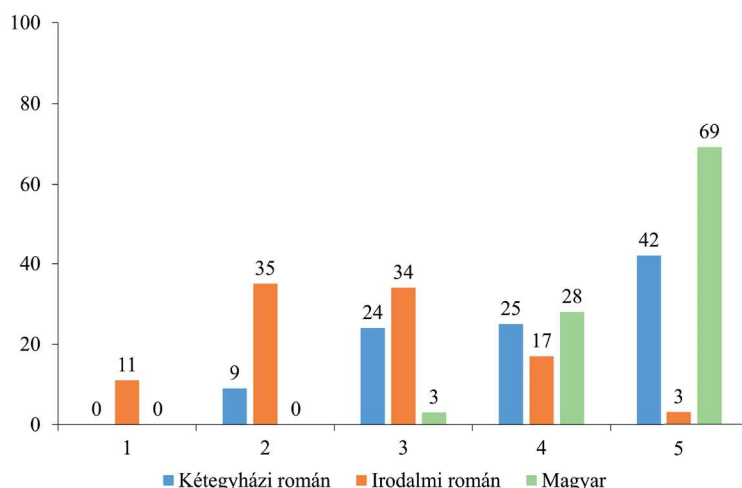
A nyelvválasztás és a nyelvtudás összefügg: „használd, különben elfelejted” (Nettle–Romaine 2000: 53) (Borbély 2014: 241). A magyarországi román nemzetiség tagjai különbséget tesznek az otthon tanult román és a Romániában beszélt és irodalmi nyelvnek is minősített román között, így a nyelvtudásra vonatkozó kérdőívkérdések (k56–k64) a kétegyházi románra, a romániai/irodalmi románra és a magyarra vonatkoztak. A válaszlehetőségek szintén 1-től 5-ig, lényegében az iskolai osztályzatoknak megfelelően lettek kialakítva: kiválóan (5), jól (4), közepesen (3), gyengén (2), egyáltalán nem (1). A statisztikai eredmények szerint a nem összefüggést mutat a nyelvtudás különböző változóival, interakciós hatása van az életkorral, az iskolázottsággal, a nemzetiséghez való tartozással, valamint az anyanyelvvel és a szülők nemzetiségével.

5.3.1. Román nyelvtudás

A kétnyelvű közösségek tagjai (is) alulértékelik nyelvjárási beszédüket (lásd pl. Trudgill 1995) (Borbély 2014: 241). A román nyelvtudásnak a teljes mintára vonatkozó százalékos eloszlását – az 1-től 5-ig tartó értékskálán – a 9. ábra foglalja össze. A válaszolók a kétegyházi románt sokkal jobban ismerik, mint az irodalmi románt: míg a válaszolók 67%-a 4-esnek és 5-ösnek ítélte kétegyházi román nyelvtudását, addig 69%-a 2-esnek és 3-asnak az irodalmi román nyelvtudását.

A kétnyelvű nők és férfiak nyelvi viselkedése (esetenként az életkorral interakcióban) rámutat a közösség nemekre vonatkozó társadalmi és közösségi normáira, és arra, hogy „a legnagyobb elszigeteltségben élők a legszilárdabb nyelvjárási beszélők” (Chambers 2009: 138) (Borbély 2014: 243). Az életkornak és a nemnek szignifikáns hatása van a kétegyházi román nyelvtudásra: a férfiak esetében 5%-os, a nők esetében 1%-os szinten. Ez a pozitív összefüggés azt jelenti, hogy minél idősebbek a válaszolók, annál magasabbra minősítik kétegyházi román nyelvtudásukat, és

minél fiatalabbak, annál gyengébbre értékelik azt. A nőknél 1%-os szintű szignifikáns hatása van a román iskola padjaiban eltöltött tanéveknek (k6) a román irodalmi nyelv ismeretére (k59): minél több román osztályt végzett el a válaszoló, annál jobbra értékeli román irodalmi nyelvtudását. A férfiaknál ilyen kapcsolat nem volt kimutatható.

9. ábra

Az *Érzése szerint milyen szinten beszéli Ön a kétegyházi román nyelvet* (k58, N = 71); *a román irodalmi nyelvet* (k59, N = 71); és *a magyar nyelvet* (k60, N = 71) kérdésekre kapott, 1–5-ig terjedő válaszok százalékos eloszlása a teljes mintára

A románul olvasott szöveg megértésére vonatkozott a kérdőív k56 kérdése. A válaszok szerint legtöbbször (73%) 3-asra és 4-esre értékelték az írott román nyelv megértését. Ez a változó a nőknél 5%-os szinten szignifikáns kapcsolatot mutat az életkorral, mely szerint az idősek kevésbé értik meg az olvasott román szöveget, mint a fiatalok. A férfiaknál nincs kapcsolat az életkorral. A nők román iskolai végzettségével 1%-os szintű kapcsolatot mutat a román nyelven történő olvasás megértése. Minél több évig tanultak a nők románul az iskolában, annál jobban értik a román nyelvű szöveget. A férfiaknál ez a kapcsolat 5%-os szinten szignifikáns.

5.3.2. Magyar nyelvtudás

A magyar nyelvtudásra vonatkozó kérdésre (k60) kapott válaszok szerint a válaszolók 97%-a 4-esre vagy 5-ösre értékeli magyar nyelvtudását (vö. 9. ábra). *Az adatokat értelmezve megállapítható, hogy a válaszolók szerint a legjobban magyarul tudnak, ezt követi a kétegyházi román, majd az irodalmi román.* Az életkornak és a nemnek nem volt hatása a magyar nyelvtudásra, ami a román–magyar nyelvcsere fejlődési folyamatának befejező szakaszára utal.

A k57-es kérdéssel megtudjuk, hogy a válaszolók mennyire értik a magyar nyelvű szövegeket. A válaszolók 80%-a 5-ösre értékelt a magyar nyelven történő olvasás

megértését. Ez a tudás messze meghaladja a román írott szöveg megértését, ahol ez a szint csak a válaszolók 10%-ára érvényes. Ez a változó a nőknél 5%-os szinten szignifikáns kapcsolatot mutat az életkorral. A kapcsolat szerint az idősek kevésbé értik az olvasott magyar szöveget, mint a fiatalok. Fontos megjegyezni, hogy ugyanez a kapcsolat volt érvényes a nőkre a román nyelvű szövegek megértésekor is. A férfiaknál nincs szignifikáns kapcsolat.

Az iskolázottságnak mind a férfiaknál, mind a nőknél pozitív hatása van a magyar nyelvtudásra (k60). Minél iskolázottabb a válaszoló, annál jobban tud magyarul ($p < 0,01$). 1%-os szinten szignifikáns kapcsolat érvényes az iskolázottság és a magyar nyelven történő olvasás megértésére: az iskolázottabbak jobban értik a magyar nyelvű szöveget (k57), s ez a férfiakra és a nőkre egyaránt érvényes.

A szülők nemzetisége (k16) és a válaszoló nyelvtudása közötti összefüggéseket keresve kiderül, hogy a 71 válaszoló közül 65 (92%) esetében mindkét szülő román és 6 (8%) esetében csak az édesanya román. Az öt nyelvtudást mérő változó (k56–k60) közül a férfiak esetében 5%-os szintű szignifikáns összefüggést mutat a szülők nemzetisége a k56-os változóval. Eszerint, bár az elemszám alacsony, egyértelmű, hogy a román szülők gyermeke jobban érti a román nyelvű szöveget.

A nőknél a nyelvtudás nem mutat szignifikáns kapcsolatot a nyelvi és a nemzeti- ségi identitást leíró változókkal (k14, k15, k16, k22). Csupán egy nyelvtudást mérő változó (k56) esetében találunk 5%-os szinten szignifikáns kapcsolatot a román identitás felvállalásával (k14 és k22): a magukat románoknak valló nők jobban értik a román nyelvű szöveget, és a magukat nem románoknak valló nők kevésbé értik a román nyelvű szöveget. Ez az eredmény is igazolja a válaszok hitelességét, hiszen mind a k14, mind a k22-es kérdés a nemzetiségi identitásra kérdez rá, csupán a megfogalmazásban térnek el egymástól. A férfiaknál a nyelvi és a nemzetiségi változók erős kapcsolatot mutatnak a nyelvtudással. A nőkhöz hasonlóan 5%-os szinten szignifikáns a kapcsolat a román nemzetiség és a nyelvtudást mérő változó között (k56). Vagyis a magukat románoknak valló férfiak is jobban értik a román nyelvű szöveget, és ezzel együtt a magukat nem románoknak vallók kevésbé értik a román szöveget. A férfiaknál ezen kívül még két változó (k58, k59) mutat 1%-os szinten szignifikáns kapcsolatot a román identitással (k14). Az a román férfi, aki románnak vallja magát, jobban beszél a kétegyházi román nyelvváltozatot (k58), valamint aki románnak vallja magát, az jobban beszél a román irodalmi változatot (k59) is. Ugyanezek a nyelvtudást mérő változók (k58, k59) a k22 kérdésben megfogalmazott román identitással is kapcsolatot mutatnak (k58: 10%-os szinten; k59: 5%-os szinten), mint a k14-es változó esetében. *Ez utóbbi eredményekből az vonható le, hogy a kétegyházi férfiak számára a román identitás vállalása összefügg a román nyelvtudással. Viszont a nők, akik azt mondják, hogy románok, nem mondják azt is, hogy románul jobban tudnak. Fontos kiemelni, hogy a román anyanyelv felvállalása sem a nőknél, sem a férfiaknál nem mutat szignifikáns kapcsolatot a (román) nyelvtudással. Mielőtt téves következtetést*

vonnánk le, megemlítjük, hogy a válaszolók 93%-a román anyanyelvűnek vallotta magát, így ebből a szempontból a minta homogénnek tekinthető.

5.4. Szubjektív nyelvi vélekedések

A kérdőív k61 és k65–k75 kérdéseivel a válaszolók szubjektív nyelvi vélekedéseit, attitűdjeit vizsgáljuk meg. A k61 kérdésben arra kérdeztünk rá, hogy melyik nyelven beszél a legszívesebben. Erre a válaszolók a következő válaszlehetőségeket kapták: (1) románul, (2) magyarul és románul, (3) magyarul. Rákérdeztünk a román (kétegyházi és irodalmi) és a magyar nyelvre, hogy a válaszoló szerint melyik *a szebb, a hasznosabb, melyiket szereti jobban* (k65–k72). Ezekre a kérdésekre a válaszolók a következő válaszlehetőségeket kapták: (1) kétegyházi, (2) romániai, (3) mindkettő (k65–k68), illetve (1) román, (2) magyar, (3) mindkettő (k69–k72). Továbbá arra is rákérdeztünk, hogy mennyire ért egyet azzal, hogy külföldön a román nyelv jobban hasznosítható, mint a magyar (k75). Erre a kérdésre a válaszolók a következő válaszlehetőségeket kapták: (1) egyetértek, (2) nem tudom biztosan, (3) nem értek egyet. Itt kérdeztünk rá arra is, hogy mi a válaszoló véleménye a kétnyelvűek beszédében előforduló – s rögtön tegyük hozzá, hogy a szociolingvisztikai szakirodalomban normának minősített (Bartha 1999, Grosjean 1982, Borbély 2001, Kovács 2001, Márku 2008) – egyszavas kódváltásokról/kölcsönzésekről (k73), valamint a többszavas kódváltásokról (k74). Ezekre a kérdésekre a válaszolók a következő válaszlehetőségeket kapták: (1) jól van, helyes, (2) nincs jól, nem helyes.

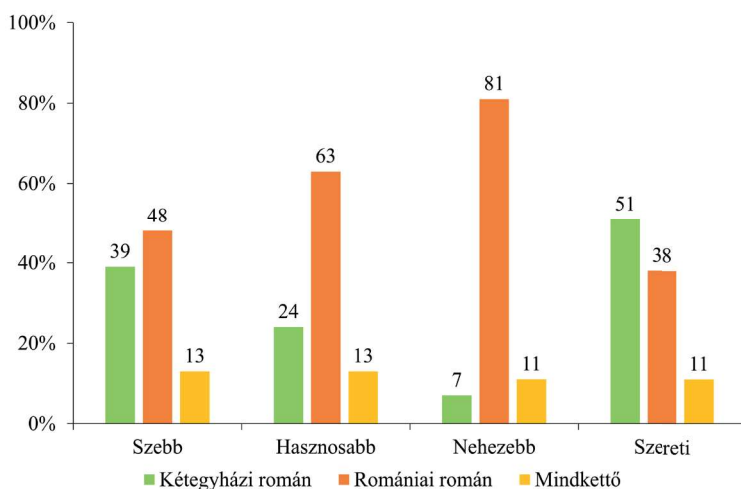
5.4.1. Román nyelvváltozatok

A 10. ábra összegzi négy (k65, k66, k67, k68) kérdésre kapott válaszok százalékos eloszlását a teljes mintára. A két román nyelvváltozatra vonatkozó k65–k68 válaszok szerint abban az esetben valósulhatna meg a közösségben a román nyelv megőrzése, ha mindkét nyelvváltozathoz erős kötődés jönne létre. Ezzel szemben mind a négy kérdésnél a *mindkettő* nyelvváltozatra vonatkozó válaszok csupán 8–9 válaszolónál fordulnak elő. A román–magyar nyelvcsere folyamatát mutatja, hogy a válaszolók a válaszokban hol a kétegyházi, hol a romániai románt részesítik előnyben a másikkal szemben, s nem alakult ki bennük olyan attitűd/vélekedés, amely mindkét nyelvváltozatra egységesen pozitív lenne. Az életkorral és a nemmel a k65–k68 válaszok nem mutatnak korrelációt. Ez arra enged következtetni, hogy vizsgálatunk idején a kétegyházi és a romániai román nyelvváltozatokkal kapcsolatos attitűdök tekintetében komoly változás nem tapasztalható. Az ez irányú változás feltehetőleg már a vizsgálat előtt befejeződött.

5.4.2. Román nyelv és magyar nyelv

A melyik nyelven beszél a legszívesebben (k61) kérdésre a minta 17%-a válaszolta, hogy románul és 28%-a, hogy magyarul. Abban a közösségben, ahol a kétnyelvűség stabil, a várt válasz vagy a saját, vagy mindkét nyelv lenne. A többségi nyelvet abban a közösségben adják válaszul, ahol a kétnyelvűség átmeneti jellegű és zajlik a

nyelvcseré. A változás folyamata az életkorral mutat kapcsolatot. A kétegyházi válaszok mind a nőknél, mind a férfiaknál 1%-os szignifikáns kapcsolatot mutatnak az életkorral. *Eszerint a kétegyházi válaszolók minél öregebbek, annál gyakrabban választják azt, hogy románul beszélnek a legszívesebben, és minél fiatalabbak, annál gyakrabban választják, hogy magyarul beszélnek a legszívesebben. Ez a kapcsolat a kétegyházi román közösségben szintén a román–magyar nyelvcseré folyamatát igazolja.* A román és a magyar nyelv összevetését vizsgáló kérdések (k69–k72) abban az esetben tükröznék a vizsgált közösségben a stabil kétnyelvűséget, ha a k71-es kérdést leszámítva a román nyelvre, illetve mindkét nyelvre vonatkozó opciót választanák döntő többségben és a magyart csak kevesen választanák. Az eredmények egyáltalán nem ezt mutatják (vö. 11. ábra). Az Ön szerint melyik a szebb nyelv, a román vagy a magyar (k69) és a melyiket szereti jobban, a román vagy a magyar nyelvet? (k72) kérdések válaszainál még felfedezhető, hogy a válaszolók többsége a románt, illetve a két nyelvet egyformán szépnek tartja (k69, 80%; k72, 70%). Viszont a román nyelv, illetve mindkét nyelv hasznosságát (k70) együtt már csak a megkérdezettek 55%-a érzi helytállónak, és a magyar nyelv hasznosságát 45% választotta. Ami azt jelenti, hogy a válaszolók közel fele úgy gondolja, hogy számára a magyar nyelv kizárólagos ismerete lehet a hasznos.

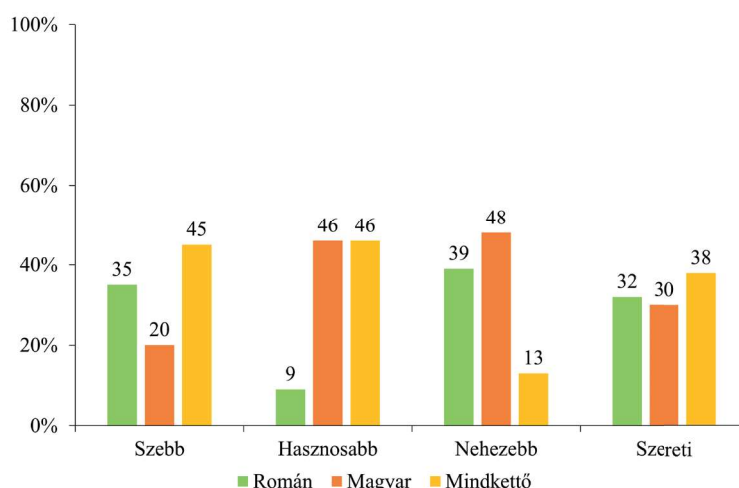

10. ábra

Az Ön szerint melyik a szebb/hasznosabb/nehezebb nyelv a Kétegyházán beszélt román vagy a romániai/ melyiket szereti jobban, a Kétegyházán beszélt románt vagy a romániaiit?
(k65, N = 71; k66, N = 70; k67, N = 70; k68, N = 71)
kérdésekre kapott válaszok százalékos eloszlása a teljes mintára

Az életkorral a nők esetében csak a k72 kérdés válaszai mutattak (5%-os szinten) szignifikáns kapcsolatot. Eszerint az idős nők a román nyelvet szeretik jobban, míg a fiatal nők a magyart. A férfiaknál szoros korreláció mutatható ki az életkorral a

k69 ($p < 0,01$) és a k72 ($p < 0,05$) változó esetében: az idős férfiak szebbnek tartják (k69) és jobban is szeretik (k72) a román nyelvet, mint a magyart, a fiatal férfiaknál viszont ez fordítva van. A nyelvi attitűdökre vonatkozó kérdések közül a nőknél csak a k61 változó mutat kapcsolatot ($p < 0,05$) az iskolázottsággal: minél iskolázotabb egy nő, annál kevésbé szeret románul beszélni.

11. ábra

Az Ön szerint melyik a szebb/a hasznosabb/a nehezebb nyelv, a román vagy a magyar/
melyiket szereti jobban a magyar vagy a román nyelvet?
(k69, N = 71; k70, N = 70; k71, N = 69; k72, N = 71)
kérdésekre kapott válaszok százalékos eloszlása a teljes mintára

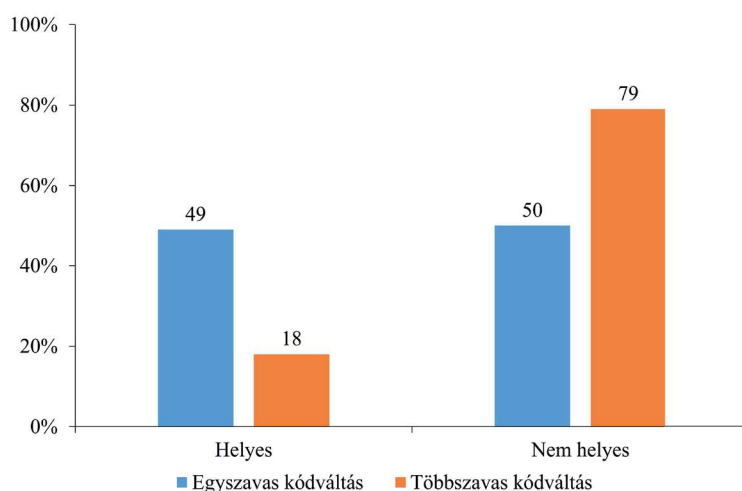
5.4.3. Kétnyelvű beszéd és kétnyelvű személy

Az egynyelvű beszélők általában helytelennek tartják, ha a kétnyelvűek interakciójuk során két nyelvet váltogatva használnak. Ennek hatására általában a kétnyelvűek véleménye is hasonlóan negatív (vö. pl. Gafaranga 2007) (vö. Borbély 2014: 240). A kétnyelvűek pozitív véleménye a kétnyelvűségről azért fontos, mert a (magyarországi) nemzetiségi közösség csak akkor tudja megőrizni saját nyelvét, ha a többségtől elszigetelődik, vagy ha a kétnyelvűséget stabilizálja. Ez utóbbi esetben megalapozott ismeretekkel kell a kétnyelvűségről és jelenségeiről rendelkeznie. Például arról, hogy egy kétnyelvű képes az egynyelvűekkel egynyelvű, a kétnyelvűekkel kétnyelvű beszédmódban is beszélni (Grosjean 1995: 2004). Ahogyan szabályokat követve beszél egy egynyelvű vagy egy kétnyelvű egyén egynyelvű beszédmódban, ugyanúgy szabályokat követve beszél a kétnyelvű egyén kétnyelvű beszédmódban is. Tehát mindkét beszédmód szabályokra épül. Így a *helyes* az egynyelvű és *helytelen* a kétnyelvű beszédmód ítéletek nem elfogadhatók és nem értelmezhetők.

A kétnyelvű beszédet jellemző egyszavas (k73) kódváltás előfordulását vagy a kölcsönzést a minta fele helyesnek, a másik fele helytelennek tartja. Sokkal

szigorúbban vélekednek a válaszolók a többszavas kódváltásokról (k74), ebben az esetben már csak 18% tartja helyesnek és 79% helytelennek (vö. 12. ábra). A kódváltás/kölcsönzés, valamint a többszavas kódváltás a férfiak életkorával nem mutat szignifikáns kapcsolatot. A nőknél az egyszavas kódváltások/kölcsönzések erősen szignifikáns ($p < 0,01$) kapcsolatot mutatnak az életkorral: minél fiatalabb egy nő annál kevésbé tartja helyesnek az egyszavas kódváltások/kölcsönzések használatát. Ugyanígy $p < 0,01$ szinten szignifikáns a kapcsolat a nők iskolai végzettségével: minél iskolázottabb egy nő, annál inkább tartja helyesnek az egyszavas kódváltásokat/kölcsönzéseket, illetve minél több évet tanult román iskolában egy nő, annál helyesebbnek tartja az egyszavas kódváltások/kölcsönzések használatát ($p < 0,05$). A kétnyelvűek beszédére általánosan jellemző kódváltások ilyen nagymértékű helytelenítése a román–magyar nyelvcseré folyamatát segíti és gátolja a román–magyar kétnyelvűség stabilitását. A válaszolók ilyen nagyfokú purista nyelvi ideológián alapuló véleménye, hogy: ha nem tudnak „tisztán” románul beszélni, akkor beszéljenek inkább „tisztán” magyarul (vö. Borbély 2001: 200).

12. ábra

A Van, aki, ha románul beszél, egy-két magyar szót is használ román beszédében.

(k73, N = 70) Van, aki sok magyar szót kever román beszédébe

(k74, N = 71). Mi a véleménye erről?

kérdésre kapott válaszok százalékos eloszlása a teljes mintára

A k62-es kérdéssel azt tudakoltuk, hogy a válaszoló melyik nyelven beszél a legtöbbit. A választható válaszok voltak: (1) románul, (2) románul és magyarul, (3) magyarul. A megkérdezettek 62%-a beszél többet magyarul és csak a minta 20% beszél többet románul. A nyelvmegőrzés és a stabil kétnyelvűség szempontjából az lenne az elvárható, hogy a válaszolók többet beszéljék a román nyelvet, illetve a két nyelvet egyformán beszéljék. Ezzel a változóval is kimutatható, hogy a közösség a román–magyar nyelvcseré folyamatát éli át. A k62-es változónak megvizsgálva a

kapcsolatát a nyelvi attitűd-változókkal azt tapasztaljuk, hogy a nőknél (k61, k72, k73) is és a férfiaknál (k61, k69, k72) is három-három attitűd-változó esetében van 1%-os szintű szignifikáns kapcsolat. Mind a nőknél, mind a férfiaknál hasonló a kapcsolat a között a két változó között, hogy melyik nyelvet beszéli a legtöbbet (k62) és melyiket legszívesebben (k61). Eszerint az a válaszoló, aki legtöbbet románul beszél, az beszél a legszívesebben is románul, és az a válaszoló, aki nem románul beszél többet, az nem románul beszél a legszívesebben. A nők közül az a nő, aki románul beszél többet (k62), beszélni is románul szeret jobban (k72). Viszont az a nő, aki románul beszél többet (k62), kevésbé helyesli az egyszavas kódváltások/kölcsönzések használatát, mint az, aki nem románul beszél többet. A férfiaknál az a férfi, aki többet beszél románul (k62), szebbnek tartja a román nyelvet (k69), mint az a férfi, aki nem a román nyelvet beszéli többet. Ugyancsak az a férfi beszél többet románul, aki a román nyelvet szereti jobban (k72).

A kétnyelvűség szűk, tág és funkcionális definícióival (vö. pl. Bartha 1999, Borbély 2014) térképeztük fel a válaszolók kétnyelvűségről kialakult véleményét. Általános tapasztalat, hogy a kétnyelvűek (is) a kétnyelvűség szűk definícióját ismerik. A válaszok is erről tesznek tanúságot, a válaszolóknak nincs egyértelmű és a jelenségnek megfelelő véleménye a kétnyelvűségről. Többen (60%) a szűk értelmezéssel értenek egyet, miszerint kétnyelvű az, aki két nyelvet anyanyelvi szinten tud (k116). Ugyanakkor az ettől eltérő tág definícióval, miszerint kétnyelvű az, aki két nyelven, de nem szükségképpen anyanyelvi szinten tud (k117), hasonló arányban (57%) értenek egyet. A kétnyelvűségnek a funkcionális oldalát megragadó és a leginkább elfogadható definíciójával (kétnyelvű, aki két nyelvet rendszeresen használ, k119) viszont csak a minta 37%-a ért egyet. A nők ($p < 0,01$) és a férfiak ($p < 0,05$) életkora a k119-es kétnyelvűség-definícióval negatív kapcsolatban van. Vagyis az idős válaszolók nemtől függetlenül jobban egyetértenek azzal a definícióval, hogy kétnyelvű az, aki két nyelvet rendszeresen használ, mint a fiatalok. A férfiak életkorának még a kétnyelvűség tág definíciójával (k118) is van szignifikáns ($p < 0,05$) kapcsolata: a fiatal férfiak jobban egyetértenek azzal, hogy, a kétnyelvűnek nem kell beszélnie a másik nyelvet, csak értenie, mint az idősebb férfiak. A román iskolában eltöltött évek száma (k6) nőknél a tág kétnyelvűség-definícióval (k118) van pozitív kapcsolatban: minél több osztályt végzett egy nő, annál kevésbé ért egyet azzal a definícióval, hogy a kétnyelvűnek nem kell beszélnie a másik nyelvet, csak értenie ($p < 0,05$). A férfiaknál a román iskolában eltöltött évek számának (k6) a kétnyelvűség funkcionális definíciójával (k119) van pozitív kapcsolata: minél több osztályt végzett egy férfi román iskolában, annál kevésbé ért egyet azzal a definícióval, hogy kétnyelvű az, aki két nyelvet rendszeresen használ.

A kétnyelvűség-definíciókról szóló vélekedésekhez szorosan kapcsolódnak a kétnyelvű beszéd jellemzőiről alkotott vélekedések is. A nőkre és a férfiakra egyaránt jellemző, hogy a magyar egyszavas kódváltással (k73, 12. ábra) kapcsolatos vélemények összefüggést mutatnak ($p < 0,05$ szinten) a kétnyelvűség tág definíciójával

(k118): a kapcsolat a nőknél negatív, a férfiaknál pozitív irányú. Azok a nők, akik helyeslik, hogy a román beszédben egy-két magyar szó is elhangozhat (k73), nem értenek egyet azzal, hogy a kétnyelvűnek nem kell a másik nyelvet beszélnie, csak értenie (k118). A férfiaknál ez a kapcsolat fordítva van: akik egyetértenek a magyar elemek használatával, egyetértenek azzal is, hogy a kétnyelvűnek nem kell, hogy beszélje, csak értse a másik nyelvet.

A román nemzetiségi identitás (k14) a nőknél a szűk (k116), a férfiaknál a funkcionális (k119) kétnyelvűség-definícióval mutat erős kapcsolatot ($p < 0,01$). Eszerint a nők, akik román nemzetiségűnek vallják magukat, nem értenek egyet a szűk kétnyelvűség-definícióval. A férfiak, akik románnak vallják magukat, egyetértenek azzal, hogy kétnyelvű az, aki két nyelvet rendszeresen használ.

Összességében, a kétnyelvűség definíciójára vonatkozó válaszokból kiderül, hogy a kutatás résztvevői a kétnyelvűséget nem egy általánosan elfogadott, definíció szerint, hanem saját kétnyelvű gyakorlataikhoz igazítva értelmezik. A válaszok igazolják, hogy a kétnyelvűségről az iskolában nem tanultak, ezzel kapcsolatosan edukációban nem részesültek.

5.5. Nemzetiségi identitás

A román–magyar kétnyelvűség jövőjét tekintve fontos szempont annak kiderítése, hogy a közösség tagjai mutatnak-e életkori csoportok szerint eltérést a nemzetiségi identitással (k14, k15, k22). A válaszolók a kétegyháziak közül az erős román identitással rendelkező románokat képviselik, mivel románul készült a vizsgálat: 83%-uk román nemzetiségűnek, 93%-uk román anyanyelvűnek vallotta magát, s 93%-uk válaszolt igennel az Ön tehát románnak érzi magát kérdésre (k22). Az eredmények azt mutatják, hogy a férfiaknál kapcsolat van az életkor és a román anyanyelv (k15) között ($p < 0,05$): azok a férfiak, akik román anyanyelvűnek vallották magukat többnyire idősek, s azok, akik magyar anyanyelvűnek, többnyire fiatalok. A nőknél összefüggés van a román iskolában elvégzett osztályok száma és egy identitás-változó (k14) között: minél több román osztályt végzett egy nő, annál gyakrabban mondja, hogy román nemzetiségű ($p < 0,05$), tehát a román iskola a nőknél pozitív hatással van a román identitásra. A nőknél a szülők nemzetiségének a k22-es identitás-változóval van kapcsolata ($p < 0,01$): azok, akiknek az apja is és az anyja is román, gyakrabban válaszoltak igennel arra a kérdésre, hogy románnak érzi-e magát, mint azok a nők, akiknek csak az anyja román. A férfiaknál, a szülők nemzetisége és az anyanyelv (k15) között van összefüggés: azok, akiknek az apja is és az anyja is román, románnak vallották magukat, azokkal a férfiakkal szemben, akiknek csak az anyja román. A vegyes házasságokban felnövekvő nőknél (ahol az apa magyar) ez a körülmény a román identitás felvállalását negatívan befolyásolja, míg férfiaknál, a román anyanyelv felvállalását érinti negatívan. A nőknél és a férfiaknál is egy-egy lényeges összefüggés van: azok a nők, akiknek mind a négy nagyszülete román, gyakrabban válaszoltak úgy, hogy románnak érzik magukat (k22), mint

azok, akiknek magyar nagyszülei(k) vannak ($p < 0,01$). A férfiaknál a nagyszülők nemzetisége az anyanyelvvvel függ össze (k15): azok, akiknek a nagyszülei csak románok, gyakrabban mondják, hogy román az anyanyelvük, mint azok, akiknek magyar nagyszülei(k) vannak ($p < 0,01$). Az eredmények ugyanígy összhangban vannak a szülők nemzetiségével is.

A férfiaknál a nyelvtudás-változók a nemzetiségi identitással szignifikáns kapcsolatban vannak ($p < 0,01$): azok, akik magasra értékelték mind a kétegyházi román (k58), mind az irodalmi román (k59) nyelvtudásukat, többnyire román nemzetiségűnek vallották magukat. És ezzel együtt azok a férfiak, akik gyengébb jeggyel minősítik mind a két román nyelvváltozatbeli tudásukat, többnyire magyar nemzetiségűnek vallották magukat. Vagyis a férfiaknál a román nyelvtudás összefügg a román nemzetiséggel, míg a nőknél ilyen összefüggés nincs.

5.6. Sztereotípiák és előítéletek

A vizsgálat sztereotípiákról és előítéletekről szóló részéből azt szerettük volna megtudni, hogy a válaszolóknak milyen véleménye van – többek között – a magyarokról, a kétegyházi és a romániai románokról. A megkérdezettek 70–82%-ára nem szóltak rá, ha románul beszélt, hogy beszéljen magyarul (k101). A férfiaknál az életkor pozitív kapcsolatban van a k103-as változóval ($p < 0,01$). Az idősek gyakrabban válaszolták, hogy mondták nekik: „beszélj magyarul, mert magyar kenyeret eszel”. A férfiaknál az iskolázottság erős kapcsolatot mutat a k115-ös változóval ($p < 0,01$): minél iskolázottabb egy férfi, annál inkább válaszolja, hogy az elmúlt időben javult a románok és a magyarok viszonya, és minél kevésbé iskolázott egy férfi, annál inkább válaszolja, hogy a román–magyar viszony nem javult. A férfiaknál a milyen nyelvet beszél a legtöbbet változónak, a k103, k106, k113 változókkal van erősen szignifikáns kapcsolata. Azok, akik románul gyakran beszélnek, azoknak gyakrabban mondták, hogy beszéljenek magyarul, mert magyar kenyeret esznek (k103), mint azoknak, akik legtöbbet magyarul beszélnek ($p < 0,01$). Azok a férfiak, akik legtöbbet románul beszélnek, sokkal gyakrabban mondták, hogy jó véleményük van a kétegyházi románokról (k106), mint azok, akik nem románul beszélnek a legtöbbet ($p < 0,05$). Azok a férfiak, akik legtöbbet románul beszélnek, gyakrabban van jó véleményük a romániai románokról (k113), mint azoknak, akik legtöbbet magyarul beszélnek ($p < 0,01$). Vagyis a férfiaknál a román nyelv gyakori használata erősebb kötődést jelent a saját közösséghez, a kétegyházi és a romániai románokhoz egyaránt, ezzel együtt nagyobb távolságtartást a többségtől. A nőknél a k89-es változó kapcsolatban van a k114-es változóval ($p < 0,01$). A nők, akik igennel válaszoltak arra, hogy a román nyelv idővel el fog tűnni a faluból, mindenki magyarul fog beszélni, arra a kérdésre, hogy mi a véleménye, hogyan viszonyulnak itt a magyarok a románokhoz, azt válaszolták: rosszul. A nőknél a k92-es változónak a k108-as és a k114-es változóval van kapcsolata ($p < 0,01$): akik szerint a románokat lenézik ebben az országban (k92), azt mondták, hogy rossz véleménnyel vannak a kétegyházi magyarokról (k108), valamint, hogy rosszul viszonyulnak itt a magyarok a románokhoz (k114).

5.7. Összegzés

A magyarországi románok kétegyházi közösségében a 2003 őszén elkezdett és 2004 első két hónapjára befejezett kérdőíves adatgyűjtés eredményei a román–magyar kétnyelvűség változó megjelenési formáit példázzák. A román–magyar kétnyelvűség vizsgálatakor a minta tagjaira az a jellemző, hogy mindennapjaikban a magyar nyelv egyre nagyobb szerephez jut. A közösség egészére nézve ez még inkább érvényes, hiszen azok maradtak ki a vizsgálatból, akik nem vállalták a román nyelvű vizsgálatot. A nyelvi gyakorlatokban a román–magyar kétnyelvűség változása nyomon követhető, a román nyelv szerepe a magyar nyelvvel szemben elhalványul. A közösségben kialakult román–magyar kétnyelvűség instabil. A román–magyar nyelvcsere folyamata a közösségben olyan intenzitású, amilyen intenzitással az utóbbi évtizedekben megváltozott a magyarországi társadalom: gyors és gyökeres. A román közösség évszázadokig tartó zártsága kedvezett a román nyelv, a kultúra és a hagyományok megőrzésének. A közösség zártságának fellazulását jelzi például a minta vélekedése az endogámiáról. Az idős generáció számára még a párválasztáskor erős hagyományként élt az endogámia, egy házasodni vágyó román fiatal román párt választott magának. Vizsgálatunk idején a párválasztásról már az idősek 79%-a úgy szolt, hogy egy falubeli román fiatalnak nem kell románnal összeházasodnia. A jövővel összekapcsolt új értékrendszer már nem a román hagyományokkal, hanem a társadalmi érvényesüléssel függ össze. Annak ellenére, hogy kialakult a magyarországi románok román–magyar kétnyelvűsége, a közösségre mindig is, az egy nyelv és az egy kultúra volt az érvényes hagyomány. A változás folyamata túl gyorsnak bizonyul ahhoz, hogy a román–magyar kétnyelvűségnek és a kettős kultúrának a hagyományai, a pozitív megítélések a közösségben spontán módon kifejlődjenek. 1920 és az 1993-as kisebbségi törvény között eltelt közel háromnegyed évszázad során a nemzetiség- és nyelvpolitika, valamint az iskolarendszer a román–magyar kétnyelvűség stabilitását/hasznosságát nem alakította ki. A közel négy generációnyi időszak így a román–magyar nyelvcsere malmára hajtotta a vizet, amit a nemzetiségi létről és a kétnyelvűségről szóló vélekedések igazolnak. A minta több mint fele magyarul beszél a legtöbbit, mégis szinte egésze úgy gondolja, hogy meg kell őrizni a román nyelvet ahhoz, hogy a *románság* Magyarországon megmaradjon. Bár a minta nagy része nap mint nap beszél románul és a román nyelvű beszédet érti, de magyarul válaszol. Több mint a fele szerint nem kétnyelvű az, aki két nyelvet rendszeresen használ. S annak ellenére, hogy a román beszédben a minta egésze rendszeresen és szabályszerűen magyar kölcsönszavakat használ, a minta fele szerint ez nem helyes. A román–magyar kétnyelvűség változásának folyamatában a vizsgálat résztvevői elvesztik a román kulturális közösséghez való kötődést, ezzel egy időben a romániai románokkal való kapcsolat sem erősödik, sőt az idősekben a romániai kitelepítés fenyegetettsége is él még. A minta 43%-a szerint a magyarok negatívan viszonyulnak a románokhoz, 34%-a szerint a románokat lenézik ebben az országban, 27%-ára ritkán, de rászóltak, hogy ne beszéljen románul és 21%-nak mondták ritkán, hogy beszéljen magyarul, mert magyar kenyeret eszik. Ezzel együtt a minta 63%-ának jó

véleménye van a kétegyházi magyarokról. Még többnek, 84%-nak van jó véleménye a kétegyházi románokról. A csoportokhoz kapcsolódó előítéletek és sztereotípiák negatív éle a román–magyar nyelvcsere folyamatában, a román nyelv háttérbe szorulásával a fiatalokban tompulni látszik. Hiszen ha nem beszélnek románul, nem is szólhatnak rájuk. S ha nem szólnak rájuk, a konfliktus el van kerülve, megszűnik. Ezt egy magyarországi román úgy élheti meg, ha magyar nyelvűvé válik.

6. Változások az NKFP kutatás óta, új nyelvi gyakorlatok

Az LB kutatás keretében a kétegyházi román közösségben 2021-ben végeztem a negyedik terepmunkát (T4), melynek keretében 34 beszélővel készítettem interjút – egyéb kutatási egységek (megfigyelés, nyelvi tájkép rögzítése) mellett (vö. Borbély 2023). Az LB kutatás kezdetén, 1990-ben (T1) a román–magyar kétnyelvűséget az egész közösségben a generációk szerint is lehetett kutatni, ehhez képest 2021-ben (T4) már csak az egyének szintjén. Ami azt jelenti, hogy a kutatásban résztvevők személynevéükön nevezik meg a románul beszélőket, kivel „kell”, illetve „lehet”, „szokott” románul beszélni: *tudom, hogy ki az, aki nem szeret magyarul (beszélni)* (T2, 1946/nő/8). A román nyelvi gyakorlatok ezekben a beszélőkben pozitív érzelmeket váltanak ki: *örülök, ha Magyarországon románul szólítanak meg*⁴⁶ (T4, 1950/férfi/12). Az LB mintában még szerepelt olyan beszélő, akinek nyelvi gyakorlatai közössége tradicionális vonásait őrzik, a románokkal románul, a magyarokkal magyarul beszél (T4, 1949/nő/12). Ezzel a nyelvi gyakorlattal szülei és nagyszülei mintáját követi. 2000-ben (T2) megemlítette, hogy a gyermekei korosztályával ezt a nyelvi gyakorlatot már nem tudja érvényesíteni („*A nagyanyád is román, miért nem tudsz te románul beszélni?*” *Azt válaszolta, hogy nem tanult meg, és miért is tanult volna meg, mert csak magyarul kell legtöbbször. Így hát az anyanyelvét el= elhagyja.*). Majd korosztálya tagjairól, 2021-ben is hasonló történetet mesél, nem fogadják román szavait szívesen (*felemeli a szemöldökét, ha románul szólók*). További új nyelvi gyakorlatokról is beszámol. A koronavírus megakadályozta a romániai rokonlátogatásokat és ehelyett – heti rendszerességgel – Messengeren beszélgetnek. A baptista szertartásokról elmondja, hogy már csak bizonyos énekek hangzanak el románul, ezért a YouTube-on romániai prédikációkat és énekeket hallgat. A résztvevő megfigyelések igazolják, hogy a kétegyházi közösség is számon tartja és ismeri (elismeri) az említett beszélő tradicionális nyelvi és közösségi kötődését. Egy magyar nyelvű baptista temetésen a lelkész felkérte, hogy a magyar nyelven éneklő kórus tagjaként énekelje el az elhunyt egyik kedves román egyházi énekét. Szimbolikus jelentést hordoz a magyar temetésen elhangzott román ének.

Egy másik, a kutatásban részt vett beszélő (T4, 1967/férfi/18) életében változást hozott, hogy 2000 (T2) és 2010 (T3) között romániai román felesége lett és közös gyermekük is született. Családjában így románul beszélnek, óvodáskorú gyermeke 2010 (T3) idején csak románul beszélt. 2010-ben elmesélte, hogy a kétegyházi román

⁴⁶ Az idézett interjúrészletek román nyelven hangzottak el.

közösség tagjai sorából valaki feltette neki a kérdést, hogy miért csak románul beszél gyermekével, miért nem tanítja meg magyarul beszélni? Ezt a reakciót a kutatásban résztvevő beszélő nem fogadta el, hiszen – szerinte – gyermeke az óvodában bizonyosan meg fog tanulni magyarul. Egyben elmondta, hogy három éves koráig ő maga is csak románul beszélt. 2021-ben elmeséli, hogy lánya 7 éves korában kezdte el az iskolát, és akkor is még csak románul beszélt (*én magyarul mondtam, ő románul válaszolt*). Feleségével, lányával és az idősekkel továbbra is románul beszél.⁴⁷ A megfigyelések igazolták, hogy T4 idején is az utcán találkozva még vannak, akik románul beszélnek, elsősorban idősek és középkorú férfiak.

Ezzel párhuzamosan visszaszorulóban vannak a többség felől érkező és a román beszédre irányuló negatív megjegyzések. Ezek a két ország aktuális politikai viszonyától függően hol feléledtek, hol lecsendesültek (Trianon, falurombolás, 1989-es romániai események stb.). 2021-ben aktuális negatív esetekről az erős közösségi kötődésűek tesznek említést (pl. ha románul beszél, megjegyzik: *eltört a nyelved*), többségben a múlt századi '60-as, '70-es, '80-as évtizedekben történt, személyüket, rokonaikat ért negatív történeteket mesélik el újra. Nyelvi emlékeik között még helyük van. Ide sorolódnak továbbá a médiában gyakori Romániáról és időről időre a román nemzetiségről⁴⁸ szóló negatív hírek.

7. Fenntartható kétnyelvűség és pozitív nyelvészet

A neves román nyelvész, Eugen Coșeriu egy vele készült interjúban a kutatás és a várható eredmények viszonyáról szólva megállapítja, hogy a konkrét kutatásban új elméleti perspektívák nyílnak és olyan új aspektusok fedezhetők fel, amelyek az előzetes kutatásokban nem voltak jelen (vö. Saramandu 1996: 165; Borbély 2022b). Megállapítása igazolást nyert, amikor a nyelvcsere vizsgálatától a fenntartható kétnyelvűség elemzéséhez vezető kutatási gyakorlat közben – a századunkban széleskörű szakmai figyelmet és sikerességet kivívott pozitív pszichológia (Seligman 1999; Seligman–Csikszentmihályi 2000) gondolatisága nyomán – a *pozitív nyelvészet* terminushoz jutottam (Borbély 2016b). „A pszichológia torz identitásából fakadóan luxus célként fogta fel az ember pozitív oldalának (élményeinek, erősségeinek, pozitív érzelmeinek) a tanulmányozását, nem mérlegelve azt, hogy talán *fontosabb lehet a szenvedés megelőzésére és olyan erősségek kiépítésére koncentrálni, amelyekkel kivédhetőek a negatív állapotok*. Amikor a pozitív pszichológia arról beszél, hogy új célok felvételére van szükség, azt kéri csupán, hogy *tudományunk a humán létezés és élményvilág teljes spektrumára tekintő figyelemmel végezze feladatát*” (Oláh 2012: 5; idézi Borbély 2016b, 2022b). Ezek a gondolatok a nyelvészet, a

⁴⁷ Beszélgetésünk közben mobiltelefonon felhívta immár gimnazista lánya, akivel románul beszélt.

⁴⁸ Megemlítjük az Andrei Șaguna, ortodox püspök 2008-ban zajló szoborfelállítás körüli vitát (lásd Internetes források) és egy 2023-as közösségi esemény tanulságait: „Megkaptuk már sokszor a magyaroktól, hogy szörös lábú oláhok vagyunk, olykor pedig lesajnálóan az anyaországi románoktól, hogy mi nem is tudunk jól románul, pedig csak egy kicsit magyarral kevert, a fősodorban lévő román-tól eltérő románt használunk” (Bod 2023).

nyelvészek számára is hasznosíthatók, amint ezt egy esettanulmány (Borbély 2016b) is igazolja, amely két román–magyar kétnyelvű beszélő longitudinális vizsgálatáról szól. A perfekcionista, purista nyelvi ideológia – amit a nyelvi hierarchizálás (lásd pl. Kontra 2019: 96–99) alakít ki az egyénekből – egy olyan élethosszig tartó negatív beszélői magatartást fejleszt ki, amelynek következtében a szülőktől tanult nemzetiségi nyelv (mivel nem „perfekt”) áldozatul esik. A beszélő a kétnyelvűséget egynyelvűségre cseréli, gyermekeinek a nemzetiségi nyelvet nem adja át (vö. Bartha et al. 2013b). Ezzel ellentétben az a pozitív beszélői magatartás, amelyből kitűnik a tudás (esetünkben a nemzetiségi nyelvismeret) örömeinek a hangsúlyozása, a tudás önmaga jutalmaként való megjelenítése (lásd pozitív pszichológia, Pléh 2012: 16), ahol nem az a fontos, hogy a beszéd formailag „szép”, „perfekt”, „hibátlan” legyen, hanem az, hogy a beszélő partnereivel olyan beszédmódot használjon, amit ők is szívesen használnak. Az esettanulmányban bemutatott pozitív vs. negatív beszélői magatartás rávilágít arra, hogy – néhány kutatói feladat körvonalazásával – érdemes figyelmet fordítani a pozitív nyelvészetnek a pozitív társadalomtudományok sorába történő beemelésére. A pozitív nyelvészetben olyan szempontok felszínre hozása lehet a cél, amelyek elősegítik, hogy a beszélőben egyensúly alakuljon ki a „pozitív és negatív oldalnak szentelt figyelem vonatkozásában” (vö. pozitív pszichológia, Oláh 2012: 5), vagyis hogy ne a negatív („hiba”, „hibás”) beszélői magatartás domináljon, hanem nyerjen teret széleskörűen a pozitív beszélői magatartás is. További cél lehet annak tanulmányozása, hogy a nyelvi változatosság segíti „a kognitív, megismerési motiváció” térnyerését (vö. pozitív pszichológia, Pléh 2012: 16) és a társas kapcsolatok sikerességét (vö. Borbély 2016b: 84). A pozitív nyelvészet keretében a pozitív nyelvi gyakorlatok terjesztése egy további feladat (Borbély 2022b).

Az LB vizsgálatban a nyelvcsere elméleti keretét Hamers–Blanc (1989: 176, 2000: 297) egydimenziós modellje adta. Eszerint a nyelvcsere folyamatában először az egynyelvűség a jellemző a csoport eredeti nyelvén, majd a kétnyelvűség érvényesül a nemzetiségi nyelv dominanciájával, ezt követi az a kétnyelvűség, amelyben a többségi nyelv dominanciája a jellemző, amit az újabb egynyelvűség követ, a többségi nyelv kizárólagos ismerete és használata. A húsz éves (T1–T3) adatok birtokában már a fenntartható kétnyelvűség (FK) modelljének felállítása motivált (Borbély 2015, 2016c). Az eddigi szakirodalom a közösségi kétnyelvűséget dichotóm jelenségként tartotta számon: stabil vagy instabil. Egy harmadik lehetőség az instabil állapottal párhuzamosan kialakuló FK. Az FK a kétnyelvűségnek az a típusa, amely a nyelvcsere folyamatával párhuzamosan a közösségek (vö. 7. fejezet), illetve az egyének összehasonlításakor kimutatható, és addig van jelen, amíg a nyelvcsere az adott közösségben be nem fejeződik, tehát a közösségben nincs egyetlen egy kétnyelvű beszélő sem (Borbély 2014). A kétnyelvű egyének közötti variabilitás és az egyéneken belüli változás elemzése két módszer segítségével történt (skála és klaszterek). A klaszterelemzés egy új eredménnyel egészíti ki eddigi tudásunkat. Eszerint a változásmozgás dinamikájának van egy határa, ami a nyelvcsere visszafordíthatósága szempontjából döntő jelentőséggel bír. Ez a határ jelzi, hogy meggyengül a változás

dinamikai lendülete, ennek következtében a nyelvcseré folyamata egy olyan fázisba jut el, amelyben a folyamat már visszafordíthatatlanná válik. Egy-egy klaszterbe azok a megfigyelések (T1, T2, T3) kerültek, amelyek esetében hat nyelvészológiai változó értékmintázatai hasonlóak. A változók egyik része a nyelvekhez kapcsolt gyakorlatokra és kötődésekre vonatkozott a családban, az egyházban, illetve az írás-olvasás szerint; a változók másik része pozitív megítélésekre vonatkozott: a román nyelvtudásra, a nyelvi attitűdökre és az etnikai identitásra (lásd Borbély 2015, 2016c).

4. táblázat

Változástípusok: húsz év hatása (T1–T3), N = 33

1. STABILITÁS/NINCS VÁLTOZÁS	21
1.1. <i>kétnyelvűség fenntartva</i>	9
1.2. nyelvcseré befejező fázisai	12
2. VAN VÁLTOZÁS	12
2.1. visszafordult	5
2.1.1. <i>kétnyelvűség fenntartása felé</i>	3
2.1.2. nyelvcseré fázisokon belül	2
2. fokozatos a nyelvcseré trendje szerint	7

A klaszterelemzésből kiderült, hogy a három terepmunka során gyűjtött megfigyelések (N = 181) hét homogén alcsoportba, ún. FK klaszterbe rendezhetők (FK1–FK7). Az FK1 klasztert jellemezte leginkább a román válaszok dominanciája, FK7-et pedig a magyar válaszok dominanciája. A 20 éves, két mérésből (T1 és T3) nyert adatokkal kideríthető, hogy a 20 évet átfogó időszakban a stabilitás (nincs változás), vagy a változás a jellemzőbb. Sankoff (2006: 114) a változás nyomon követéséről a következő elméleti és módszertani következtetést fogalmazza meg. A legtöbb panelkutatásban, ha egy trendvizsgálat kimutatta a folyamatban lévő változást, akkor a kutatók azt találták, hogy a csoportos adatok a változás irányának megfelelő szerény növekedést mutatják. A panelkutatás tipikusan kettéosztja a beszélőket: többségükre a stabilitás, kisebb részükre viszont gyakran jelentős változás a jellemző. Ezt a következtetést az LB eredmények is igazolták (Borbély 2015, 2016c). Az egyének többségére a stabilitás jellemző (33-ból 21 főre) és kisebb részükre a változás (12 fő) (4. táblázat, 1. és 2.). A nyelvi stabilitás meglátásunk szerint a családban és az iskolás években kialakított biztos nyelvi alapoknak tudható be. A változás, az ingadozás feltehetőleg az elsődleges és a másodlagos szocializáció során kialakult, kialakított nyelvi és identitásbeli tudatosság hiányára mutat rá, továbbá egyéb egyéni körülményekre. Az adatok elemzése itt nem fejeződik be, a további eredmények az FK-ra vonatkoznak: 9 beszélő esetén ugyanis a román–magyar kétnyelvűség fenntartása stabil volt, és a változást mutatók közül 3 beszélőre az FK irányába történő változás volt a jellemző (4. táblázat, 1.1. és 2.1.1.). További ismereteket nyerhetünk az FK-ról, ha egy-egy beszélő interjúban elbeszélte nyelvi életrajzát megismerjük (vö. Borbély 2015, 2016c).

8. Összegzés, kitekintés

A 21. század első és harmadik évtizedében végzett kutatások a magyarországi román nemzetiség kétegyházi közösségében a román–magyar kétnyelvűség közösségi szintű változását igazolják. A nyelvi változást történelmi és politikai (1920) faktorok determinálták, amelyek eredményeként a román–magyar nyelvcsere folyamata elkezdődött. A kutatás adatai nem utalnak arra, hogy ebben a folyamatban a román–magyar kétnyelvűség stabilizálódna, miközben a fenntartható kétnyelvűség egyéni szinten vizsgálható és kimutatható. A kétnyelvű gyakorlatok közösségi szintű háttérbe szorulásával párhuzamosan a nemzetiségi létnek egy felülről jövő, egyéb formában történő közösségi fenntartása valósul meg a nemzetiségi önkormányzat, az ortodox egyház, a nemzetiségi óvoda, iskola, kulturális egyesületek támogatásával. A román–magyar kétnyelvűség és a román nyelv az intézmények, óvoda, iskola, templom; az ünnepek, szertartások nyelvi gyakorlataiban jelenik meg, például a Román Nemzetiség Napján, az Ortodox Templom Védőszentjének Ünnepe⁴⁹ stb. A családban, a barátokkal, a szomszédsággal folytatott beszélgetésekből a román nyelv kivonul a kommunikációs színtérről, ezzel együtt új gyakorlatok megjelenése érvényesül és szerephez jutnak új kommunikációs eszközök is. Van, aki román levelet romániai ismerősnek fordító programmal ír (T4, 1951/nő/16). A magyar beszédbe beépülnek román nyelvi források, mert az alapnyelv már nem a román, hanem a magyar: *Kétegyháziul beszélni kedvesebb, lágyabb: NOROC ȘI BAN*⁵⁰ (T4, 1951/nő/16). A román nyelv mint a tudás öröme, a tréfa és mint az intimitás forrása jelenik meg, ahogyan ezt a következő interjúrészek és a megfigyelések is igazolják. *Délkelet-Magyarország településtörténete, és egy ő hogy hívták ezt az író, aki írta? Griselin, egy olasz nyelvű író, készített egy rajzot, tehát egy ilyen település-történetet Temesvár és környékéről. És ezt csak románra fordították le. És akkor, hát megkérdezték a szemináriumon, hogy ki tud románul. És én tudtam, és lefordítottam [örömmel].* (B. A.: Jó érzés volt?) *Igen, nagyon jó érzés volt [nevetve]. (...) Igen, jó, mert egy nyelv, és jó, ha több nyelven tudunk beszélni* (interjúrészet, T2, 1981/nő/12). *Tudom románul a motoralkatrészeket, olvasom a román motoros blogokat* (interjúrészet, T4, 1971/férfi/12). *Egyre kevesebben beszélnek, nem divat ezt [a románt, B. A.] beszélni (...) Különlegesen vagyunk, hogy tudunk románul, de nekünk ez szórakozás. MAI GLUMIM.*⁵¹ *Tejföl, milyen betűvel kezdődik? (Z- B. A.) ZMÂNTÂNĂ!* (interjúrészet, T2, 1971/férfi/12). *A generációmban és a fiatalabbakkal már nem tudok beszélni. (...) A barátnőmmel, viccből, úgy sms-ezünk, hogy magyar betűkkel írunk románul: CȘÉ FĂCS, MÁJKI?*⁵² (interjúrészet, T2, 1975/nő/17). A nagyapa az unokával magyarul beszél, majd díszítő elemként megjegyzi: *ȚUC-O TATA!*⁵³ (megfigyelés, T2, 1936/férfi/8).

⁴⁹ Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil/Szent Mihály és Szent Gábor arkangyal.

⁵⁰ Szerencsét és pénzt! (román szólás).

⁵¹ Néha viccelünk.

⁵² Román átirással: Ce faci, maichi? (Mit csinálsz, kisanyám/kiesikém?)

⁵³ Puszilja meg nagyapa!

Hivatkozott irodalom

- ALR I. – Atlasul lingvistic român I. vol. I, II. Publicat de Muzeul Limbii Române, Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. vol. I. de Sever Pop, 1938, Cluj; vol. II de Emil Petrovici, 1942, Sibiu–Leipzig.
- ALR II. – Atlasul lingvistic român II. vol. I. Publicat de Muzeul Limbii Române, Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II. vol. I. de Emil Petrovici, 1940, Sibiu–Leipzig.
- Ardelean, Iosif-Ioan 1893. Monografia comunei Chitichaz, Arad, 1893; reeditată la Békéscsaba, 1986.
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich 1981. The dialogic imagination. Austin, University of Texas Press.
- Bakos Ferenc 1982. A magyar szókészlet román elemeinek története. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2004. Egységes vizsgálati szempontrendszer – A nyelvi másság dimenziói: a kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei című projekt kutatói számára. Budapest, Kézirat.
- Bartha Csilla–Borbély Anna–Erb Maria–Uhrin Erzsébet 2013a. A generációs nyelvátadás mint nyelvmegőrzési univerzálé: egy XXI. századi összehasonlító szociolingvisztikai vizsgálat eredményeiből. In: Fedinec Csilla–Ilyés Zoltán–Simon Attila–Vizi Balázs (szerk.) A közép-európaiság dicsérete és kritikája. Pozsony, Kalligram Kiadó. 557–576.
- Bartha Csilla–Petteri Laihonon–Szabó Tamás Péter 2013b. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 22/3: 13–28.
- Barni, Monica–Bagna, Carla 2010. Linguistic Landscape and Language Vitality. In: Elana Shohamy–Eliezer Ben-Rafael–Monica Barni (szerk.) *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters. 3–18.
- Berényi, Maria 1993. Școala română din Chitighaz. Berényi, Maria (szerk.) *În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean*. Chitighaz. *Pagini istorico-culturale*. Budapest. 13–20.
- Berényi Mária 2000. Román népiskolák a két világháború közötti Magyarországon. In: Martin, Emilia (szerk.) *Annales* 2000. Giula [Gyula], Publicația a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 7–45.
- Blommaert, Jan 2013. *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes: Chronicles of complexity*. (Critical Language and Literacy Studies 18). Multilingual Matters. Bristol.
- Bod Tamás 2002. Kisebbségi önkormányzatok: Sok az eszkimó. *Magyar Narancs* 2002. szeptember 12. https://magyarnarancs.hu/belpol/kisebbségi_onkormanyzatok_sok_az_eszkimo-61025
- Bod Tamás 2023. Az Ismerős Arcok Nélküled című számát énekelték az Országos Román Bálon. *Magyar Narancs*. 2023. február 10. <https://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/az-ismeros-arcok-nelkuled-cimu-szamat-enekeltek-az-orszagos-roman-balon-256209>
- Borbély, Ana 1990. *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Borbély, Ana 1993. *Limba română din Chitighaz din trecut și în prezent*. In: Berényi, Maria (szerk.) *Chitighaz*. *Pagini istorico culturale*. Budapest. 53–66.
- Borbély, Ana 1995. *Limba română din Bătania*. In: Berényi, Maria (ed.) *Bătania*. *Pagini istorico-culturale*. Budapest [Budapest], Publicația a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 131–165.
- Borbély, Anna 1997. Hungarian-Romanian. In: Hans Goebel et al., (szerk.) *Kontaktlinguistik/Contact Linguistics/Linguistique de contact 2*. Berlin/New York, Walter de Gruyter. 1749–1753.
- Borbély, Ana 2000a. *Limba română din Micherechi*. In: Berényi, Maria (ed.) *Micherechi*. *Pagini istorico-culturale*. Giula [Gyula], Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 124–201.
- Borbély Anna 2000b. A kisebbségi nyelv megőrzését elősegítő faktorok. In: Borbély Anna (szerk.) *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest, Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztályán. 45–53.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet: Élőnyelvi Osztály.

- Borbély Anna 2003. Egyház és nyelvmegőrzés. In: Kozma István–Papp Richard (szerk.) Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Válogatás a Változások a Kárpát-medence etnikai tér- és identitás szerkezetében című konferencia előadásaiból. Budapest, Gondolat–MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 176–204.
- Borbély, Ana 2013. Limbă română și identitate românească în Ungaria. Aspecte dialectologice, sociolingvistice, onomastice și demografice. Giula [Gyula], Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Dürer Nyomda Kft. <http://real.mtak.hu/8158/> <http://www.romanintezet.hu/index.php/hu/kiadvanyok/2013/15-2013/110-ana-borbely-limba-romana-si-identitate-romaneasca-in-ungaria> (2023–12–11)
- Borbély Anna 2014. Kétnyelvűség – Variabilitás és változás magyarországi közösségekben. Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó. <http://real.mtak.hu/8083/> (2023–12–11)
- Borbély Anna 2015. Egyéni fenntartható kétnyelvűség. Nyelvtudományi Közlemények 111: 9–35.
- Borbély, Ana 2016a. Maria Marin, Iulia Mărgărit, Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2005, I–CLXXXIV + 273 p.; Maria Marin, Iulia Mărgărit, Români din Ungaria. Texte. Glosar, Studiu lingvistic, București, Editura Academiei Române, 2013, 396 p. Limba Română LXV/3: 425–437.
- Borbély Anna 2016b. Pozitív nyelvészet és nyelvi változatosság. Esettanulmány az élethosszig tartó tévhitéről és ezek nyelvhasználati következményeiről. In: Kozmács István–Vančo Ildikó (szerk.) Standard – nem standard. Variációk egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia – Nyitra, 2014. szeptember 18–20. – előadásaiból. II. Lakitelek, Antológia Kiadó. 67–87.
- Borbély, Anna 2016c. Sustainable bilingualism and language shift: longitudinal research in Romanian–Hungarian bilingual Kétegyháza (Hungary). Acta Linguistica Hungarica 63/1: 23–61.
- Borbély Anna 2020a. A nyelvi tájkép mint oktatási erőforrás a méhkeréki román nemzetiségi kétnyelvű általános iskolában. In: Borbély Anna (szerk.) Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon. Budapest, Nyelvtudományi Intézet. 61–88. (elektronikus pdf. kiadvány) http://archive.nyud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/nemzetisegi_nyelvi_tajkep.pdf (2023–05–05)
- Borbély Anna 2020b. Többnyelvű és multimodális repertoár – a budapesti románok nyelvi tájképéről. In: Heltai János Imre–Oszkó Beatrix (szerk.) Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül. Válogatás a 20. Élőnyelvi Konferencia (Budapest, 2018. augusztus 30. – szeptember 1.) előadásaiból. 402–417. Debrecen, Nyelvtudományi Intézet – Kapitális Nyomda.
- Borbély, Ana 2021. Lingvistica pozitivă și comunitatea istorică a românilor din Ungaria. In: Boar, Liviu–Bolovan, Ioan–Stanciu, Laura (szerk.) Școală, biserică, stat și națiune în istoria României: Omagiu profesorului Cornel Sigmirean la împlinirea vârstei de 65 de ani. Cluj-Napoca, Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane. 393–405.
- Borbély Anna 2022a. Szociolingvisztikai differenciáció: társalgás a magyar–román határ két oldalán élő beszélők között. In: Karmacs, Zoltán–Márku, Anita–Máté, Réka (szerk.) A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben. Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról Törökbálint, Magyarország: Termini Egyesület, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézet 82–100.
- Borbély Anna 2022b. Nyelvi tájkép pozitív nyelvészeti aspektusból. Nyelvtudományi Közlemények 118. 289–308.
- Borbély Anna 2023. Longitudinális kutatás a kétnyelvűségről (1990–2021). Hungarológiai Közlemények (Újvidék) 24: 33–47.
- Canagarajah, A. S. 2011. Codemeshing in academic writing: Identifying teachable strategies of translanguaging. The Modern Language Journal 95: 401–417.
- Chambers, J. K. 2009. Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and Its Social Significance. Revised Edition. Wiley-Blackwell. Printed in Singapore by Utopia Press Pte Ltd.
- Chivu, Gheorghe 2001. Institutiones Linguae Valachicae. București, Editura Academiei Române.

- Clyne, Michael szerk. 1992. *Pluricentric languages: differing norms in different nations*. Berlin, New York.
- Cosma, Mihai 1985. *Situația limbii noastre materne*. Timpuri. Giula [Gyula], Publicația Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria. 25–34.
- Coupland, Nikolas 2007. *Style. Language variation and identity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Csobai Lászlóné 1994. A magyarországi román nemzeti kisebbség történetének áttekintése a statisztika tükrében. In: Kavacsics István (szerk.) *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 319–325.
- Dinu, Mihai 1996. *Personalitatea limbii române*. București, Cartea Românească.
- Domokos Sámuel 1968. *Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Frătean, Ștefan 1993. *Date statistice: românii în Ungaria*. In: Borza, Lucia–Borbély, Ana–Berényi, Maria (szerk.) *Almanah – Almanach 1993*. Budapest, Publicație a Societății Culturale a Românilor din Budapesta–A Budapesti Románok Kulturális Társaságának kiadványa.
- Gafaranga, Joseph 2007. *Talk in Two Languages*. London, Palgrave Macmillan.
- Gal, Susan 1979. *Language Shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York, Academic Press.
- Gal, Susan 2018. Szociolingvisztikai differenciáció. In: Gal, Susan A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok. Vančo Ildikó és Kozmács István (szerk.) *Susan Gal válogatott tanulmányai magyar nyelven*. Nitra/Nyitra, Univerzita Konštantína Filozófa v Nitre Fakulta StredoEurópskych Štúdií/Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara.
- García, Ofelia–Li Wei 2014. *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. London, UK–New York, USA, Palgrave-Macmillan Publishers.
- Goodman, Paul 1972. *Speaking and Language: Defence of Poetry*. New York, Random House.
- Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages. An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press.
- Grosjean, François 1995. A psycholinguistic approach to code-switching: The recognition of guest words by bilinguals. In: Milroy, Lesley–Muysken, Pieter (szerk.) *One speaker, two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Cambridge, Cambridge UP. 259–275.
- Hamers, Josiane F.–Blanc, Michel H. A. 1989 (1st edn)/2000 (2nd edn). *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Herman József 2003. *Vulgáris latin. Az újlatin nyelvek kialakulásának útja*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Iancu, Victor 1994. *Cum vorbesc românii din Ungaria*. Budapest, Comp-Press.
- Ichim, Ofelia 2011. A Research Project about the Romanian Immigrants in Turin (Italy). *Philologica Jassyensia* 7/1: 159–163.
- Ichim, Ofelia–Florin-Teodor Olariu 2013. Două proiecte despre migrație: o sinteză și un început. In: Botoșineanu, Luminița–Daniela Butnaru–Ofelia Ichim–Cecilia Maticiu–Elena Tamba (szerk.) *Metafore ale devenirii din perspectiva migrației contemporane*. Iași, Editura Alfa. 523–529.
- Implom József 1971. *Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1695–1848) Békéscsaba*.
- Jensen, Marie M. 2016. Linking place and mind: Localness as a factor in socio-cognitive salience. *Frontiers in Psychology* 29 July 2016. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2016.01143/full> (2023–12–11)
- Kaupert, I., 2001. Noi oferim numai baza. De tinerii profesori depinde dacă se vor perfecționa în profesia aleasă. *Interviuri după examenul de stat de la Catedra de română din Seghedin*. Foaia românească LI/25: 10. Giula [Gyula].
- Kloss, Heinz 1967. *Abstand Languages and Ausbau Languages*. *Anthropological Linguistics* 9: 29–41.

- Kontra Miklós 2019. *Felelős nyelvészet*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kovács, Magdolna 2001. *Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in Comparison with Australian Hungarian*. Åbo, Åbo Akademis Förlag.
- Kozma Mihály 1985. Román nemzetiség magyar környezetben. In: Gyivicsán Anna–Kozma Mihály–Győri-Nagy Sándor–Szász János András *A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői*. Budapest, Állami Gorkij Könyvtár Művelődéskutató Intézet. 59–111.
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, DC, Center for Applied Linguistics.
- Labov, Willam 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Labov, William 1994. *Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors*. Oxford, UK–Cambridge, USA, Blackwell.
- Marin, Maria 2018. II.1. Repartiția dialectală a dacoromânei. In: Sala, Marius–Saramandu, Nicolae (szerk.) *Lingvistica românească*. București, Editura Academiei Române. 385–388.
- Marin, Maria–Mărgărit, Iulia 2005. *Graiurile românești din Ungaria*. Studiu lingvistic, Texte dialectale, glosar. București, Editura Academiei Române.
- Marin, Maria–Răuțu, Daniela 2021. The Dictionary of Regional Romanian Spoken in Hungary (e-DGRU) – issues and challenges. *Revue roumaine de linguistique* LXVI/4: 363–379.
- Martin, Emilia 2000. *Tradițiile românilor din Micherechi*. In: Berényi, Maria (szerk.) *Micherechi. Pagini istorico-culturale*. Giula [Gyula], Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 202–277.
- Martin, Emilia 2003. *Sărbătorile calendaristice ale românilor din Ungaria*. Giula [Gyula], Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Ungvár, PoliPrint.
- Márkus György szerk. 1936. *Békés vármegye*. Budapest.
- Micu-Klein, Samuil–Șincai, Gheorghe 1780. *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Vienna.
- Mureșanu, Ileana–Moldovan, Victoria–Gurzău Czeglédi, Maria 2018. *Cunoștințe de cultură și civilizație românească. Caiete didactice 1. Geografie*. Ediție revăzută, adăugită și ilustrată. Oktatási Hivatal. https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/NT-33332_2_teljes.pdf (2023–12–11)
- Nahkola, Kari–Saanihahti, Marja 2004. Mapping language change in real time: A panel study on Finnish. *Language Variation and Change* 16: 75–92.
- Németh Ádám 2016. Diversity Studies: új társadalomtudományi paradigma? *Regio* 24/2: 203–218.
- Népszámlálás 2001. 2002. 4. Nemzetiségi kötet – A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- Netea, Andreea–Netea, Zoltan 2001. Părerea studenților. *Foaia românească* LI/26: 9. Giula [Gyula].
- Nettle, Daniel–Romaine, Suzanne 2000. *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*. Oxford, Oxford University Press.
- Olariu, Florin–Teodor 2010. *Români din Torino – comportament și atitudini (socio)lingvistice în mediu aloglot*. *Philologica Jassyensia* 6/12: 219–229.
- Oláh Attila 2012. A pszichológia napos oldala. *Magyar Pszichológiai Szemle* 1: 3–11.
- Peirce, Charles S. 2005. A jelek felosztása. In: Horányi Özséb–Szépe György (szerk.) *A jel tudománya – szemiotika*. Budapest, General Press. 23–37.
- Petrusán György 1994. A hazai románok számának, összetételének és települési viszonyainak változásáról. In: Kavacsics István (szerk.) *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 315–318.

- Pléh Csaba 2012. A pozitív pszichológiai szemlélet előfutáraitól. *Magyar Pszichológiai Szemle* 1: 13–18.
- Rampton, Ben 1995. *Crossing: Language and ethnicity among adolescents*. London, Longman.
- Rampton, Ben 2009. Crossing, ethnicity and code-switching. In: Coupland, Nikolas–Jaworski, Adam (szerk.) *The New Sociolinguistics Reader*. New York, Palgrave Macmillan. 287–298.
- Răuțu, Daniela 2018. II.5. Graiuri dacoromâne vorbite în medii aloglote. In: Sala, Marius–Saramandu, Nicolae (szerk.) *Lingvistica românească*. București, Editura Academiei Române. 419–451.
- Rusu, Valeriu coordonator 1984. *Tratat de dialectologie românească*. Craiova, Scrisul Românesc.
- Sala, Marius coordonator 2001. *Enciclopedia limbii române*. București, Univers Enciclopedic.
- Sankoff, Gillian. 2006. Age: apparent time and real time. In: Brown, K. (szerk.) *The encyclopedia of language and linguistics* (2nd edn). Oxford, Elsevier. 110–116.
- Santău, Gheorghe 1991. Originea comunei și a românilor din Chitighaz. Simpozion I. Giula [Gyula], Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 45–52.
- Saramandu, Nicolae 1996. *Lingvistică integrală*. Interviu cu Eugen Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu. București, Editura Fundației Culturale Române.
- Saramandu, Nicolae 2021. *Limba română originile*. București, Editura Academiei Române.
- Seche, Luiza 1974. *Lexicul artistic eminescian în lumina statistică*. București, Editura Academiei R.S.R.
- Seligman, Martin E. P. 1999. Positive social science. *APA Monitor*, 29/4. <https://doi.org/10.1177/109830079900100306> (2023–12–11)
- Seligman, Martin E. P.–Csikszentmihalyi, Mihaly 2000. Positive psychology: An introduction. *American Psychologist* 1: 5–14.
- Silverstein, Michael 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and communication* 23: 193–229.
- Stark Ferenc 1983. Azonos célokért. *Népszabadság* 1983. július 13. 3.
- Șimon, E. 2018. AȚRU a votat lista românească pentru alegerile parlamentare. *Foia românească* 09 februarie 2018. 3.
- Tamás Lajos 1966. *Etimologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Unter Berücksichtigung der Mundartwörter. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Trudgill, Peter 1995. Dialect and Dialects in the New Europe. *The European English Messenger* 4/1: 44–46.
- Vargha András 2016. A ROPstat statisztikai programcsomag. *Statisztikai Szemle* 94/11–12: 1165–1192.
- Vertovec, Steven 2007. Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30/6: 1024–1054.
- Wee, Lionel 2013. Styling the Multilingual Organisation. Plenary Presentation. ISB9–International Symposium on Bilingualism. Singapore, June 10–13, 2013.
- Weigand, Gustav 1909. *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets*. Leipzig, Johann Ambrosius Barth.
1990. évi népszámlálás. A nemzetiségi népesség száma egyes községekben (1960–1990). 1991. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
1990. évi népszámlálás. Anyanyelv, nemzetiség településenként 1980, 1990. 1993. Központi Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
2011. évi Népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok. 2014. Dr. Vukovich Gabriella (felelős kiadó). Budapest, KSH. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (2023–12–11)

Internetes források

- A román nemzetiségi oktatás–nevelés kerettantervei (Oktatási Hivatal honlapja): https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/nemzetisegi_nevelas_oktatas_kerettantervei/roman?printMode=true
- A romániai bevándorlók: <https://www.facebook.com/groups/romaniansinhungary/> (2023–12–11); <https://www.facebook.com/groups/Romani.in.Budapesta/> (2023–12–11); <https://www.facebook.com/groups/804190163034579/> (2023–12–11)
- Bakos Ferenc: http://nemzetisegek.hu/repertorium/2021/03/belivek_29-32.pdf (2023–12–11)
- Blaga, Lucian: „A nyelv egy nép legnagyobb költeménye” http://www.nytud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/album/romanok_borbely.pdf (18–19 fotók)
- Ethnologue: <https://www.ethnologue.com/language/ron> (2023–12–11)
- Etnobiznisz: https://magyarnarancs.hu/belpol/kisebbségi_onkormanyzatok_sok_az_eszkimo-61025 (2023–12–11)
- <https://www.origo.hu/itthon/20020808nemkivedheto.html> (2023–12–11);
- https://index.hu/video/2010/10/02/megjottek_a_portugalok/ (2023–12–11)
- Etnonimák:
- <https://uesz.nytud.hu/index.html?displaymode=web&searchmode=exact&searchstr=rom%C3%A1n&hom=1> (2023–12–11)
- <https://uesz.nytud.hu/index.html?displaymode=web&searchmode=exact&searchstr=ol%C3%A1h&hom=> (2023–12–11)
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/o-o-F33F0/olah-F343D/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xWF9MZXhpa29ub2tfRjE0RDMiXX0sICJxdWVyeSI6ICJvbF91MDBBIMWgifQ> (2023–12–11)
- Kétegyházi Baptista Gyülekezet: https://www.facebook.com/ketegyhaziaptista/videos?locale=hu_HU (2024–02–20)
- Kétegyházi Román Iskola bemutatkozása: <https://romansulioviketegyhazi.hu/bemutakozas-2/> (2023–12–11)
- Kétegyházi Ortodox Templom: <https://alfoldslow.hu/ketegyhazi-roman-ortodox-templom/> (2024–02–20)
- Magyarországi román utónévjegyzék (Magyarországi Románok Országos Önkormányzata honlapja): <https://atruroman.hu/magyarorszag-i-roman-utonevjegyzek/> (2023–12–11)
- Neacsu levele: https://www.youtube.com/watch?v=Y_TDKWl_IpU (2024–02–17)
- Népszámlálás: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/> (2023–12–11)
- http://www.ksh.hu/nepszamlalas/taclak_teruleti_04/ (2023–12–11)
- Stănescu, Nichita: https://www.nichitastanescu.eu/opere/proza/despre_limba_romana.html#_Y8V0rXbMK5c (2023–12–11)
- Vita az Andrei Şaguna szoborfelállítás körül: https://hir6.hu/cikk/21839/081019_saguna_szobor_felallitasa_megalapozott (2023–12–11)
- https://index.hu/kulfold/2012/10/01/megis_lesz_saguna-szobor_gyulan/ (2023–12–11)
- <https://www.maszol.ro/index.php/kulfold/21730-szamu-znek-andrei-aguna-szobrat-magyarorszagrol> (2023–12–11)
1960. évi népszámlálás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1960_01/?pg=33&layout=s&query=K%C3%A9tegyh%C3%A1za (2023–12–11)
1970. évi népszámlálás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1970_01/?pg=54&layout=s&query=K%C3%A9tegyh%C3%A1za (2023–12–11)

Mellékletek

1. számú melléklet: Egy méhkeréki és egy cséffai válaszoló szótesztre⁵⁴ adott válaszai

Méhkerék (Magyarország) (1921/nő/8)	Cséfa (Románia) (1939/nő/8)	Magyarul
prunc	băiat	fiú
caihă	teracotă	(cserép)kályha
hurďău	hurďău	hordó
t'aptăn	t'aptăn	fésű
sopon	săpun/sopon	szappan
iňel	iňel	gyűrű
k'ęie	k'ęie	kulcs
moşin	k'ibrițe	gyufa
plevas	creuon	ceruza
k'iflă	corn/covrig	kifli
topanci	bocanci	cipő/bakanacs
cizme	cizme	csizma
rot'ie	fustă	szoknya
cięreci	pantalon/cięreci	nadrág
k'epeňag/cobat	paltan/cobat	kabát
k'imęşe	k'imęşe	ing
bumbi	bumbi/nasturi	gomb
rot'ie scurtă la mâneci	rot'ie	ruha (rövid ujjú)
clop/pălărie	clop	kalap
şală/cîrpă	cîrpă dîpă cap	vállkendő
voşalău	voşalău	vasaló
t'ip	tablou/icoňă/t'ip	(fali) kép
dos	lovor, ştergură	törülköző
uou	uou	tojás
mųcou	ursuleţ	játékmackó
măsăriţă	faţă dă masă	terítő
lociolău	locialău	locsoló
vacă/viţăuă/bicuţă	viţăl	borjú
uaie	uaie	bárány
ghez	tren	vonat
loptă	loptă	labda

⁵⁴ A szóteszt keretében 100 képet, rajzot kellett románul megnevezni.

2. számú melléklet: Részlet Iosif-Ioan Ardelean Kétegyházáról szóló monográfiájából

„Pronunțiamântul în vorbire este următorul: »Deie Dumnyezo binye! Hogyina sě vē fie de binye și de sănētatye. Da, ce mai faceți? Eacā ni-am pus la prānz, placā ținye cu noi. Numa în cias bun, cā vē mulțamesc, și noi vom face. Întreabă-mē, cā pentru ce-am venit? D’apoi, sē aldueascā Dumnyezo pe Domnu, eacā am pāțit o tǎpǎranyie cu muierea asta; bato vina ei cā mult nēcaz îmi mai face. Tot ’i-am firtyit sē se lese de suca ei, – și nici cā cum nu mē ascultă!«” (Ardelean 1893: 20).

„A beszédben a kiejtés a következő: »Adjon az Isten minden jót! A pihenés legyen hasznukra, válják egészségükre. Hát mit csinálnak? Íme leültünk reggelizni, tessék, tartsanak velünk. Csak jó órában legyen, köszönöm, mi is majd fogunk. Kérdezzen, miért jöttem? Hát áldja meg az urat az Isten, íme hogyan jártam ezzel az asszonnyal, verje meg a bűne, de sok bánatot okoz nekem. Mindig erőltettem, hogy hagyja el rossz szokását, – és hiába, nem hallgat rám! «”

3. számú melléklet: A románok lakta települések földrajzi elhelyezkedése, térkép (Forrás: Martin 2003: 17)

4. számú melléklet: A terepmunka tanulságai – A terepmunkással Kétegyházán, 2004-ben, a terepmunka lezárta után készült interjú részleteinek bemutatása

– *Állampolgárság vagy nemzetiség (k13–k14)*

Mivel ezek a kérdések egymást követték, a válaszolókat gondolkodóba ejtette a két kérdés. A kétegyházi románok számára ugyanis az, hogy román nemzetiség, nem értelmezhető. A románnak vallók önmagukat román anyanyelvű magyarnak definiálják. Az idősek is magyar nemzetiségűnek mondták magukat, holott románnak tartják magukat.

– *Ön románnak érzi magát? (k22)*

Voltak, akik azzal magyarázták a negatív válaszukat, hogy ők nem romániaiak. Ez a kérdés is azt igazolta, hogy a román identitás felvállalása nem jelenti azt, hogy románnak is vallják magukat. A „mi” – „ők” dichotómia nem csak a saját közösségük (mi) és a magyarok (ők) függvényében érvényesül, hanem a magyarországi románok (mi) és a romániai románok (ők) függvényében is erős, és egyre erősebb lesz. Ezzel párhuzamosan halványodni látszik ez az elkülönülés saját maguk (mi) és a magyarok (ők) között, ami az életkorral fordított irányú összefüggést mutat. Egy 1976-os születésű fiatalember nemmel válaszolt erre a kérdésre, majd hozzátette, „mert a szüleim nem Romániából jöttek”.

– *Melyik a legfontosabb a négyből (k23)*

Módszertanilag nem volt jól átgondolva a kérdés, mert nem tudták a válaszolók eldönteni, hogy melyik a legfontosabb. Volt, aki azt mondta, hogy mind a négy válaszlehetőség érvényes rá, nem tudja megmondani, hogy közülük melyik a legfontosabb.

– *A magyarországi románok létszáma (k24)*

Nem tudtak a kérdésre válaszolni, az opciók közül választottak.

– *Nyelvhasználati kérdések (k32–k55)*

A válaszolók hajlamosak voltak arra, hogy minden kérdésre automatikusan azt válaszolják, hogy mindkét nyelven. Ilyenkor a terepmunkás visszakérdezett, hogy egyformán-e, amivel gondolkodásra, pontosításra készítette őket.

– *Ismeretlen román szó (k40)*

A fiatalok nem értették meg azt, hogy *dă folos* (hasznos).

– *Nem és a nyelvhasználat (k80–k81)*

Nem tudtak válaszolni arra, hogy a férfiak vagy a nők beszélnek-e kevesebbet vagy jobban románul. Az életkori különbségek, vagyis hogy a fiatalok és az öregek eltérően beszélnek, számukra is érzékelhető volt, de a nemek közötti eltérésről nincs tapasztalatuk, megfigyelésük.

– *Nyelvek ismerete (k86)*

A román gyerekeknek meg kell tanulniuk románul. A fiatal szülők ezeket a kérdéseket kiegészítették azzal, hogy nemcsak románul, de angolul is. Sokkal többre megy egy angol nyelvvvel vagy egy némettel.

– *Vegyes házasság – magyar anyanyelvű gyermek (k88)*

Az idősek nem tartják ezt jellemzőnek. Szerintük a vegyes házasságban felnőtt gyerekek is megtanulnak románul. A valódi életből vett tapasztalatok szerint azonban a román–magyar vegyes házasságokban felnövő gyerekek nem beszélnek a románul.

– *A jövőben a falu nyelve a magyar lesz (k89)*

Nem tartják ezt elképzelhetőnek, mindig lesz valaki, aki beszél majd a román nyelvet. Az idősekben nincs ilyen félelem.

– *A románokat lenézik ebben az országban (k92)*

Többen legyintettek, s azt mondták, hogy „nem”. A terepmunkás szerint érezhetően nem voltak őszinték a válaszok.

– *Mit kellene tenni azért, hogy a román nyelv megmaradjon (k96)*

Nem foglalkoztatja őket ez a kérdés, érezhetően nem gondolkoztak el még ezen.

– *Sztereotípiák – közösség*

Látszólag nem foglalkoztatta őket túlságosan a kérdéskör, minden közösségben vannak jók és kevésbé jók, ezt válaszolták általában. Ezek a kérdések nem segítettek minket abban, hogy ebben a témában új információkhoz jussunk.

– *Magyarok a románokról (k114)*

Azáltal, hogy az iskolában románul lehet tanulni, úgy érzik, hogy ez a magyar állam pozitív gesztusa a románok felé.

– *Kétnyelvűség (k116–k117)*

„Nagyon gázosak voltak ezek a kérdések” főleg az időseknek. Azon már előre izgultam, hogy hogyan fogja megérteni vagy valóban azt a választ adja-e, ami a valóságot fedi. Ha a k116-ra igennel válaszolt, akkor a k117-re nemmel válaszolt. De többen visszakérdeztek, hogy mi is volt az előző kérdés és mit is válaszoltak arra.

– *Óvoda és iskola nyelve (k120–k121)*

Ebben az esetben, elsősorban a fiatal szülők a minél több nyelv ismeretének fontosságát említették. Ez a problematika már nem a román és a magyar kérdése, hanem más idegen nyelvek oktatása is fontosságot kap. Az iskolánál különösen, ahol az angol és a német említése a leggyakoribb.

– *Mit változtatnának a terepmunkás-kutatók a kérdőíven*

A kérdőív felvétele során a válaszoló dönthesse el, hogy románul, vagy magyarul válaszol a kérdésekre. A terepmunkás véleménye szerint a fiataloktól több információt lehetett volna szerezni, ha magyarul történik az adatgyűjtés.

Egyéb lényeges tapasztalatok

– *A kutatás nyelve: román*

A terepmunkás véleménye szerint a fiatalok esetében a román nyelv használata megakadályozta, hogy több információhoz jussunk. A középkorúak fele-fele arányban oszlanak meg e tekintetben. Az idősek a román nyelvhez ragaszkodtak.

A nemek szerint a nők voltak nyitottabbak a vizsgálatban. Készségesebben válaszoltak. A férfiak nehezebben álltak kötélnek. A terepmunkás is szívesebben készített nőkkel interjút.

– *A kétegyházi román*

A válaszolók közül néhány középfokú, a 41–60 évesek között pedig a legtöbb felsőfokú végzettségűnél tapasztalható volt, hogy kerülték a kétegyházi román használatát. Inkább az iskolában tanult román változatot használták. Néhányan presztízskérdést csináltak ebből: „să vorbim românește”. Az idősek megkérdezték, hogy nem lesz-e baj, hogy nem a romániai románt beszéljük.

– *Román és magyar*

A 20–50 évesekre jellemző volt, hogy románról magyarra váltottak. Észre sem vették a váltást.

– *A terepmunkás véleménye*

A fiatalok közül azok beszélnek jobban a románt, akik nem iskoláztak. Itt élnek, itt dolgoznak, szüleik beszélnek a románt és a családban beszélnek a román. Nem figyelhető meg az, hogy inkább az beszél a román nyelvet, aki román gimnáziumba járt. Az iskola nem garantálja a román nyelv használatát. A román iskola 3. osztályában 15 tanuló van (2003-ban, B. A.). Közülük 7–8 esetében mindkét szülő magyar vagy csak magyarul beszélnek, s a tanuló otthon egyáltalán nem hall román szót, csak az iskolában. Egy héten 6 román óra van. „Nap mint nap szembesülök vele, hogy az én korosztályomban már nincs román beszédpartnerem, meg nem is érdekli őket a román szó! (...) Ha az én korosztályomra gondolok, ez a harmincas korosztály. Most ha a gyerekekre gondolok, tegyük föl, hogy beszélek én a gyerekemmel majd románul. De ő már aztán? Lehet, hogy neki nem lesznek meg ezek az ambíciói, s előbb-utóbb az öregek sem fognak élni mindig.”

Rövidítések

BR battonyai román (pl. beszélő)

FK fenntartható kétnyelvűség

LB longitudinális bilingvis (kutatás): „Longitudinális kutatás a román–magyar kétnyelvűségről (1990–2000–2010–2021)”

RR romániai román (pl. beszélő)

Rezumat

NAȚIONALITATEA ROMÂNĂ

Practici și cunoștințe lingvistice, atitudini față de limbă, sustenabilitatea bilingvismului

Obiectivul acestui capitol este limba română și bilingvismul român–maghiar al românilor din Ungaria. Lucrarea se bazează pe teorii și metode ale sociolingvisticii și trei cercetări efectuate în comunitatea naționalității române, una comparativă, una bilaterală și una longitudinală. „Dimensiunile alterității lingvistice: posibilități de menținere a limbilor minoritare” (NKFP 5/126/2001) este titlul cercetării comparative, realizată de un colectiv de sociolingviști (v. autoarele acestui volum). În șase comunități ale naționalităților din Ungaria – băiași, germani, romi, români, sârbi și slovaci – am aplicat un chestionar comun, incluzând 142 de întrebări referitoare la practici și cunoștințe lingvistice, la atitudini față de limbă, identitate etc. Răspunsurile obținute de la 421 de respondenți au fost analizate cu metode statistice. Datele referitoare la comunitatea românească au fost culese de la 71 de români din Chitighaz. A doua cercetare referitoare la graiul românilor din Ungaria s-a realizat bilateral, în colaborare cu lingviști români din Ungaria și România (v. Marin–Mărgărit 2005). Schimbările sociolingvistice, după două decenii, sunt prezentate pe baza unei cercetări longitudinale. Datele de teren au fost obținute între anul 1990 și anul 2021 de la peste 200 de români din Chitighaz. Întrebarea de bază a capitolului este: ce cale aleg membrii comunității românești, vorbitori de limba română, atunci când devin bilingvi? Vor deveni iarăși monolingvi, dar de data aceasta nu în limba română, ci în limba maghiară, sau vor menține limba română, stabilizând bilingvismul român–maghiar? Stabilizarea bilingvismului este – în opinia noastră – singura posibilitate de a menține limba română în comunitatea românilor de aici. Conceptul *sustenabilitatea bilingvismului* (Borbély 2016c) deschide o nouă perspectivă de cercetare în procesul de schimbare a limbii A în limba B, și la nivelul comunităților bilingve și la nivelul indivizilor bilingvi. Rezultatele acestor cercetări sociolingvistice ne arată că aceste comunități bilingve pot fi clasificate în funcție de sustenabilitate/susținere a bilingvismului pe baza anumitor indicatori lingvistici (folosirea și competența limbii de naționalitate, atitudini pozitive față de limba naționalităților și față de bilingvism) (cf. Borbély 2016c). Indivizii bilingvi pot fi, de asemenea, clasificați pe dimensiunea sustenabilității a bilingvismului (v. Borbély 2023). Cercetările privind vorbitorii români au confirmat că relațiile – bisericesti, culturale, familiale, profesionale, turistice etc. – consecutive și frecvente cu România vor rezulta o mai bună cunoaștere a limbii române, precum și atitudini pozitive față de bilingvism, față de limba română și față de varietățile acesteia (grai, standard). Cu ajutorul analizelor celor trei cercetări, s-a putut confirma că sustenabilitatea bilingvismul român–maghiar poate fi demonstrat în procesul de schimbare a limbii române în limba maghiară. De asemenea, s-a subliniat de ce sustenabilitatea bilingvismului – și în cele din urmă bilingvismul stabil – este un fenomen atât de greu de realizat. *Proiectul nr. MEC_K 141233 al acestui volum a fost implementat cu sprijinul Ministerului Culturii și Inovării din Fondul Național de Cercetare Dezvoltare și Inovare, finanțat prin programul de proiecte MEC_K_21 din Ungaria.*